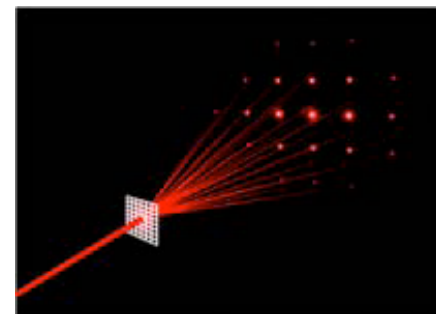

Elektromágneses sugárzások kölsönhatása szövetekkel és szöveti komponensekkel I. Lumineszcencia, lézerek és orvosi alkalmazások

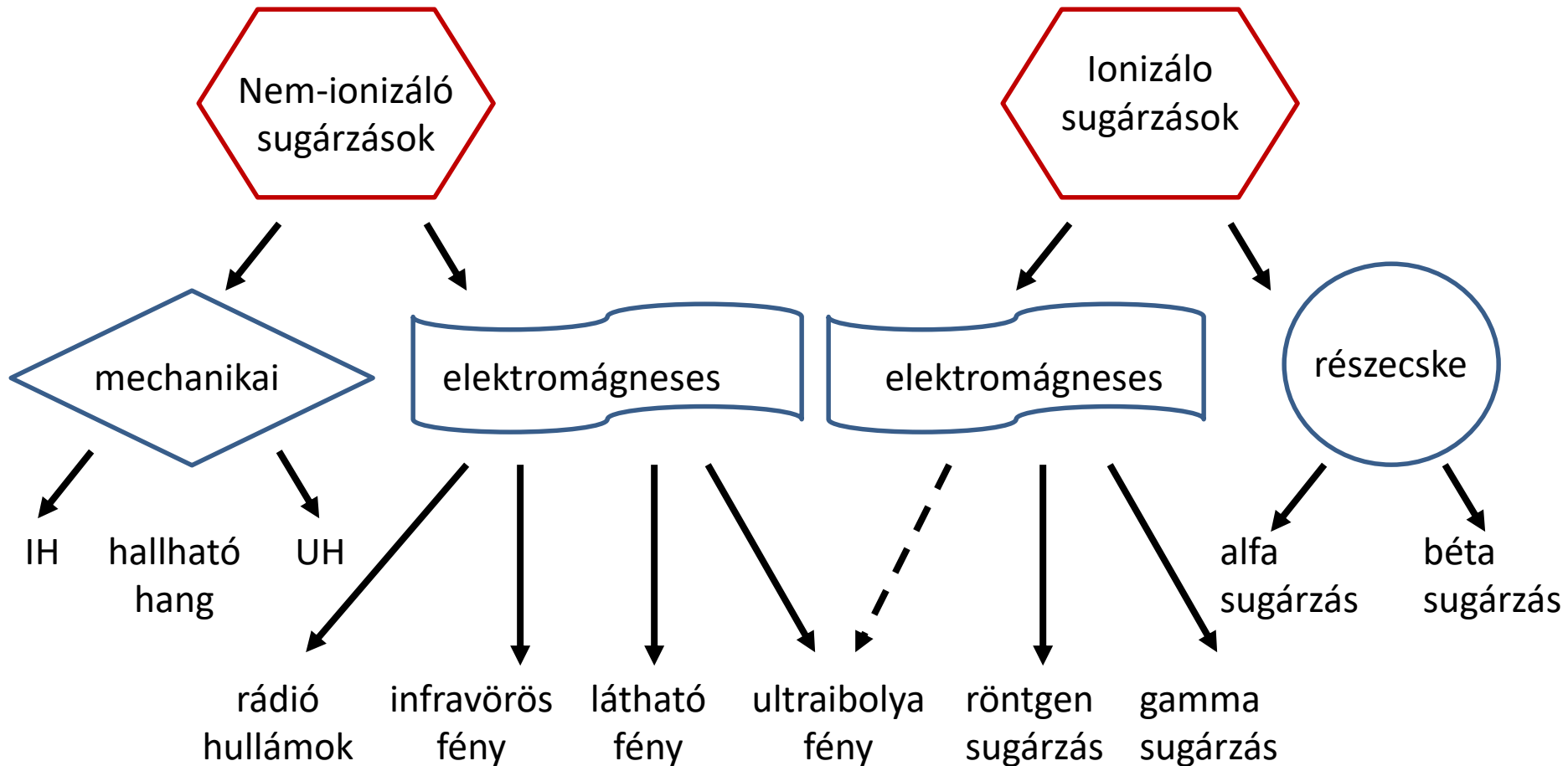

Jedlovsky-Hajdú Angéla
2020.04.08.

Biofizikai és Sugárbiológiai Intézet,
Nanokémiai Kutatócsoport

Sugárzások

A fény természete

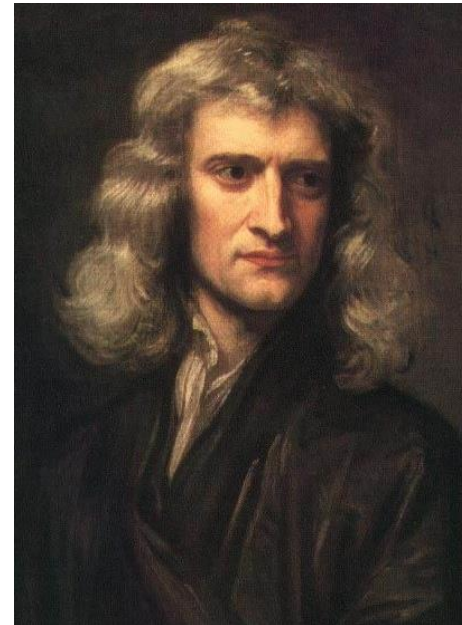
Hullám?

Christiaan Huygens
(1629 - 1695)

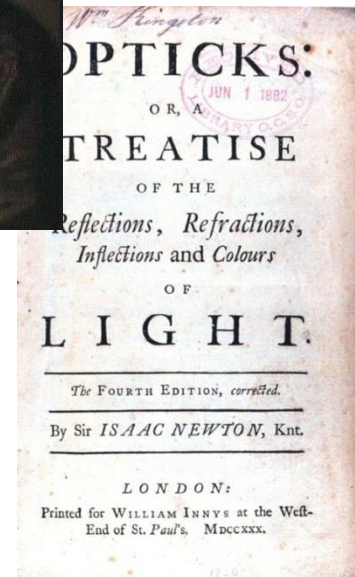
Traité de la lumière
1690

Részecske?

Isaac Newton
(1642 - 1727)

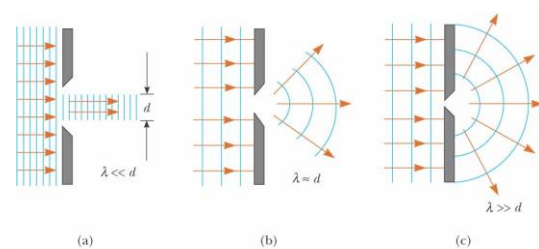
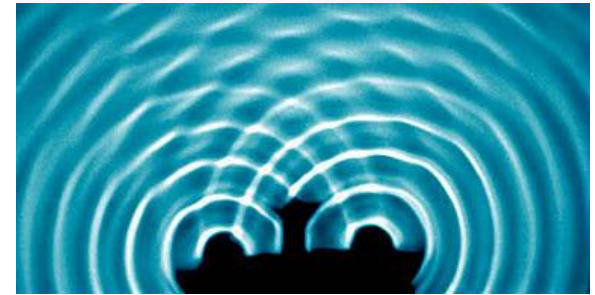
Opticks
1704

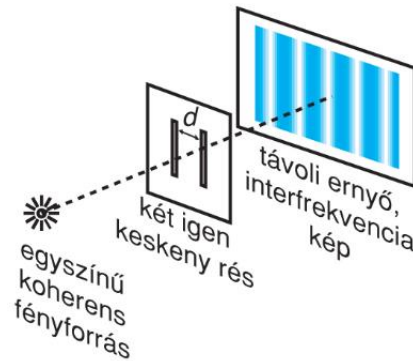
Rezgés v. oszcilláció következtében kialakuló, térben és időben periódikus jelenség, amelyben energia terjed

Hullámtermészetet bizonyító jelenségek:

- elhajlás
- szuperpozíció/interferencia
- polarizáció

©2004 Thomson - Brooks/Cole

Young kísérlet

Szuperpozíció: az eredő kitérés a találkozó hullámok kitéréseinek összege, azaz a tér egyes pontjaiban a jelenlevő rezgések összeadódnak

Elhajlás:

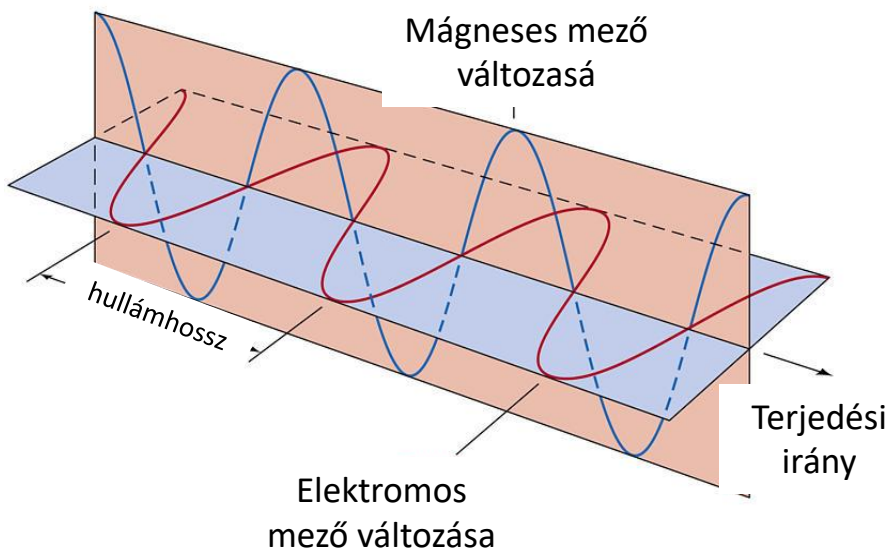
Huygens-elv: egy hullámfelület minden pontjából elemi hullámok indulnak ki. Az új hullámfelület ezen hullámok burkolófelülete.

Interferencia - koherens hullámok szuperpozíciója

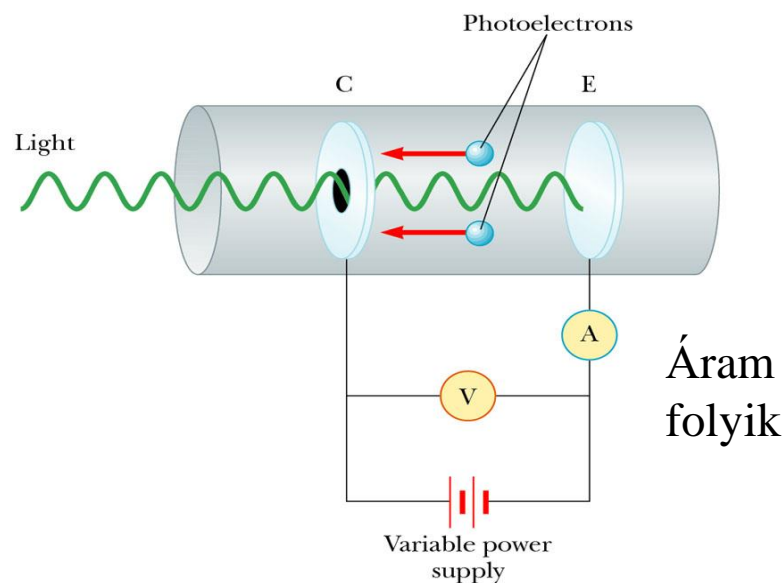
A fény kettős természetű

Hullám – transzverzálisan,
szinuszosan változó elektromos
és mágneses tér

Elektromágneses sugárzás

Hertz - kísérlete a
fotoelektromos hatásról

Fotoelektromos effektus

Nincs elektronkilépés, amíg a
frekvencia nem halad meg egy
kritikus értéket!

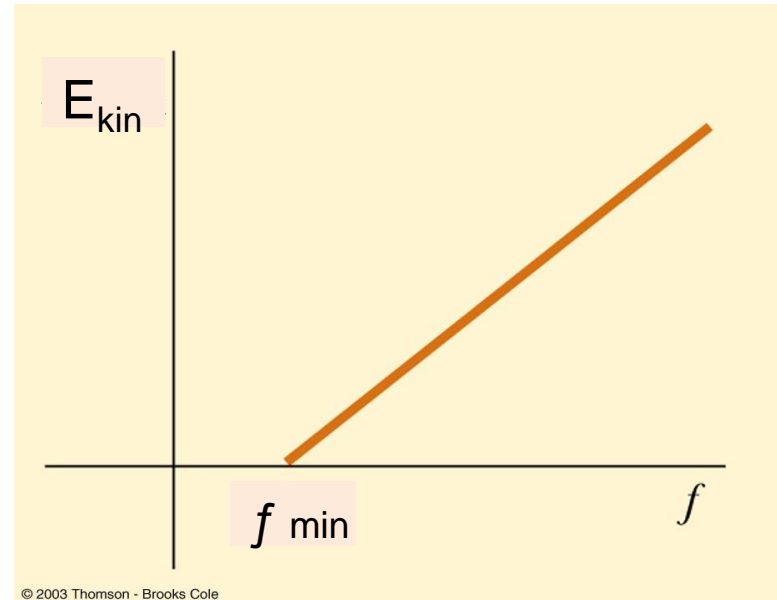
-A jelenség értelmezése a hullámtermészettel nem lehetséges

-Plank – a kvantumfizika kezdetei - hullámoknak az energiája csak diszkrét értékeket vehet fel

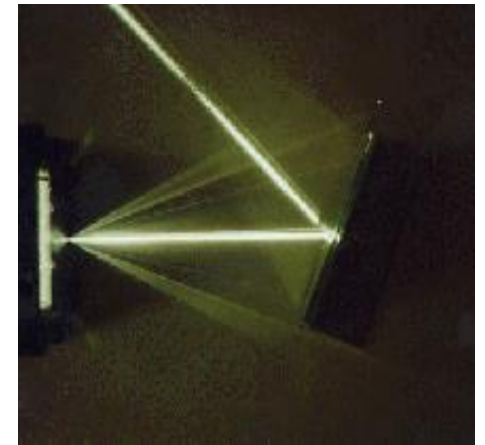
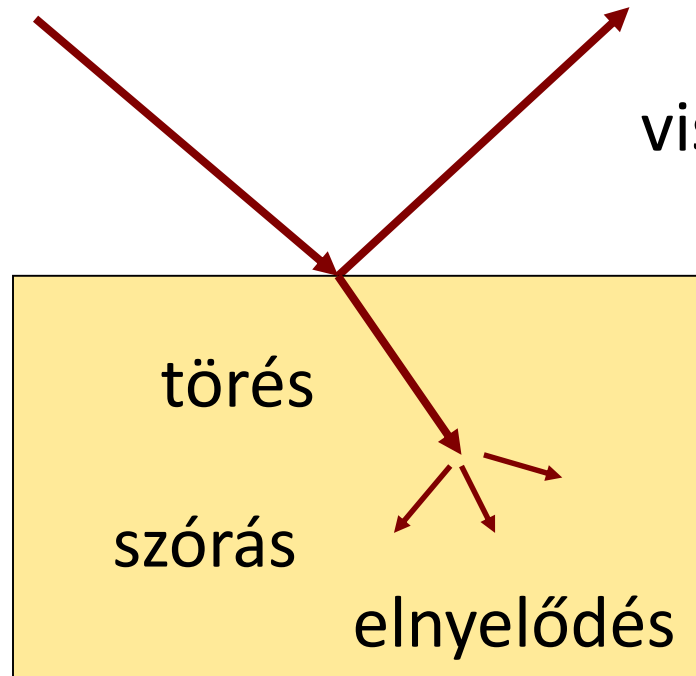
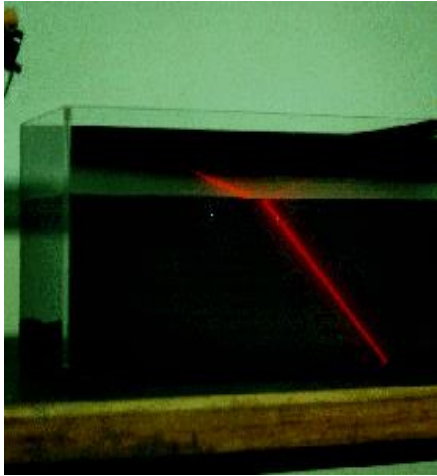
- Einstein – magyarázata a kvantumelmélet alapján:

- A fény kvantált természetű, energia csomagokban terjed
- A foton energiája: $E = hf$
- A foton az elektronnal való ütközéskor annak átadja teljes energiáját, ha ez az energia *legalább akkora*, mint az elektron kilépési munkája (A).
- Ha az energia kisebb, mint a kilépési munka (v. ionizációs energia), nincs kölcsönhatás
- 1 foton – 1 elektron kölcsönhatás
- A kilepő elektron mozgási energiája:

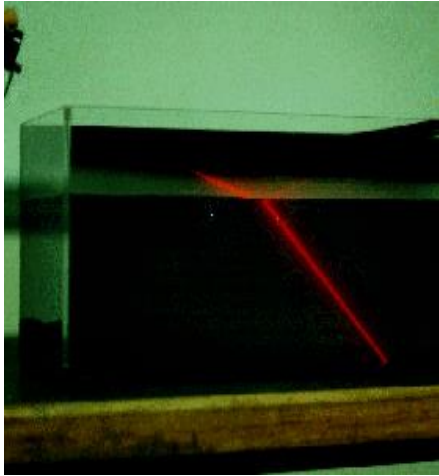
$$E_{kin} = hf - A$$

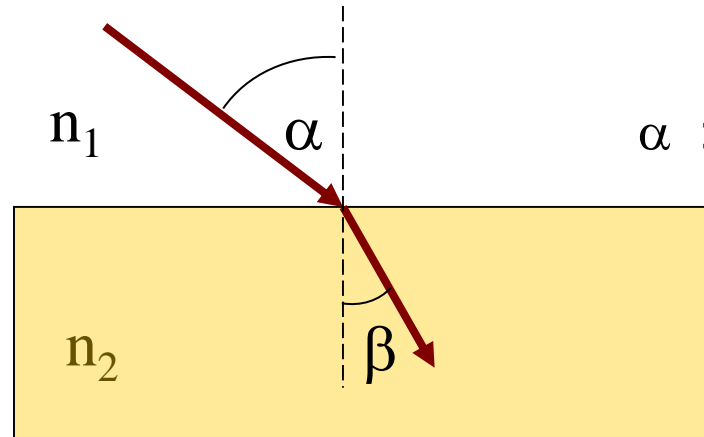
A fény kölcsönhatása az anyaggal

Fénytörés

Fermat-elv a legrövidebb időről

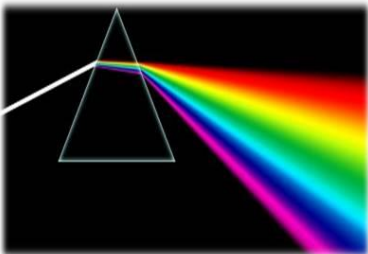
$$n_1 < n_2$$

$$\alpha > \beta$$

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = \frac{c_1}{c_2} = \frac{n_2}{n_1} = n_{21}$$

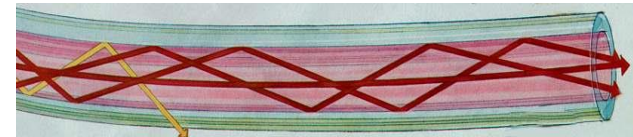
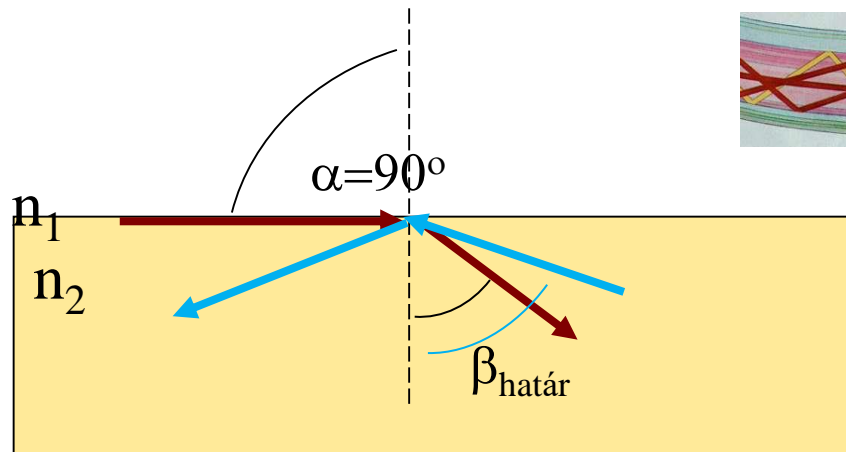
Snellius –Descartes törvény

Fehér fény felbontása

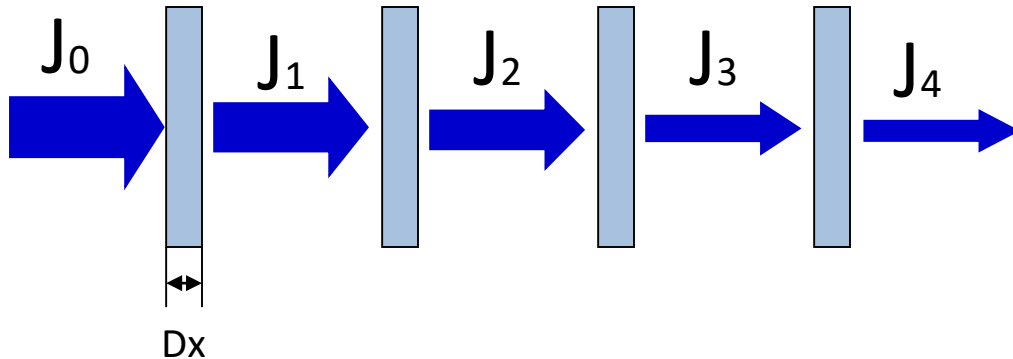
Határszög – **teljes visszaverődés**

$$\beta > \beta_{\text{határ}}$$

Optikai szál

Az intezitás gyengülésének törvénye

A közegen áthaladó sugárzás intenzitása a rétegvastagság exponenciális függvénye

J_0 : a rétegbe belépő intenzitás [W/m^2]

J : intenzitás x [m] rétegvastagság után

μ : gyengítési állandó [$1/\text{m}$]

A gyengítési állandó függ:

- a foton energiájától
- az abszorbens anyagi minőségétől
- az abszorbens sűrűségétől

$$\frac{\Delta J}{\Delta x} = -\mu \times J$$

megoldása

$$J = J_0 e^{-\mu x}$$

Integrált alak

A fényabszorpció gyakorlati alkalmazása

$$J = J_0 \cdot e^{-\mu x}$$

$$\lg \frac{J_0}{J} = \mu \cdot x \cdot \lg e$$

Híg oldatok esetén:
 $\mu \sim$ koncentráció

$$\mu \lg e = \varepsilon_{(\lambda)} c$$

$$\lg \frac{J_0}{J} = \varepsilon_{(\lambda)} \cdot c \cdot x$$

Lambert – Beer törvény

Abszorbancia

v.

dekadikus
molaris extinkciós állandó

moláris koncentráció

[l mol⁻¹cm⁻¹]

Optikai denzitás

Szóródás

Spektrális szóródási tényező

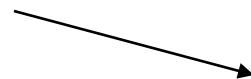
$$\sigma(\lambda) = \frac{J_{szórt}}{J_{beeső}}$$

Rugalmas szóródás: λ , f , ε változatlan

$$d \ll \lambda$$

Rayleigh-szóródás

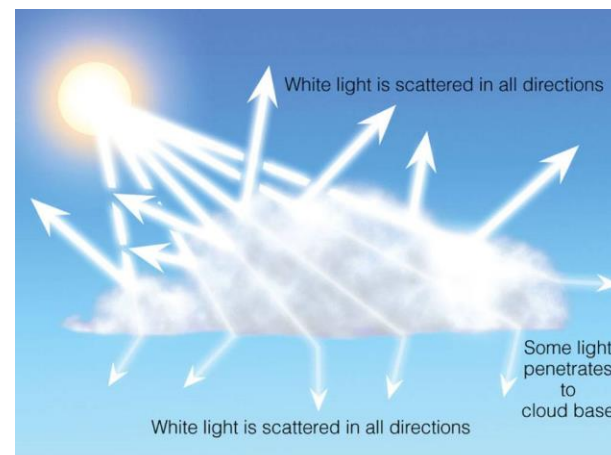
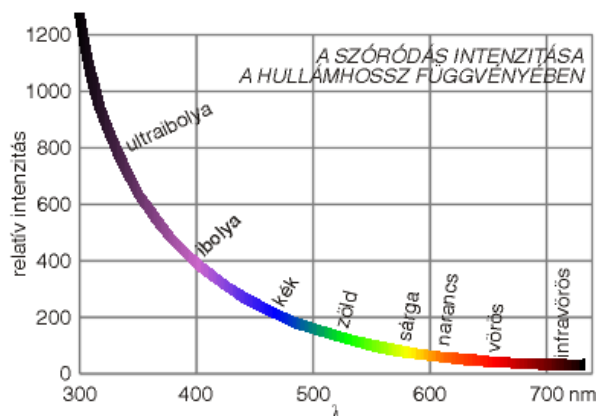
$$\sigma(\lambda) \sim \frac{d^6}{\lambda^4}$$

$$d \geq \lambda$$

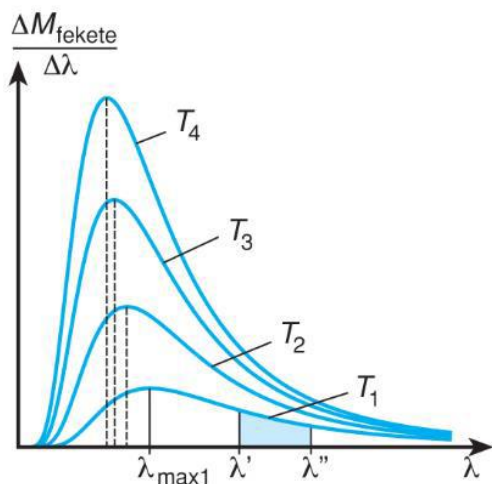
Mie-szóródás

σ független λ

Fényemisszió formái

- Hőmérsékleti (feketetest) sugárzás
- Lumineszcencia
- Lézer

Hőmérsékleti feketetest sugárzás

Környezetének hőfokától függetlenül **minden test** az abszolút nulla foktól különböző **hőmérsékleten** elektromágneses sugárzást bocsát ki.

Abszolút fekete test: minden rá eső energiát elnyel $\alpha = 1$ $\alpha = \frac{J_{\text{absz}}}{J_{\text{össz}}}$

Kirchhoff megfigyelése: ha egy test „erősebben” sugároz, akkor jobban el is nyel

Az emberi test kb. 95%-os fekete testnek tekinthető

$$\frac{M_{\lambda i}}{M_{\lambda j}} = \frac{\alpha_{\lambda i}}{\alpha_{\lambda j}}$$

M : kisugárzott felületi teljesítmény [W/m^2]

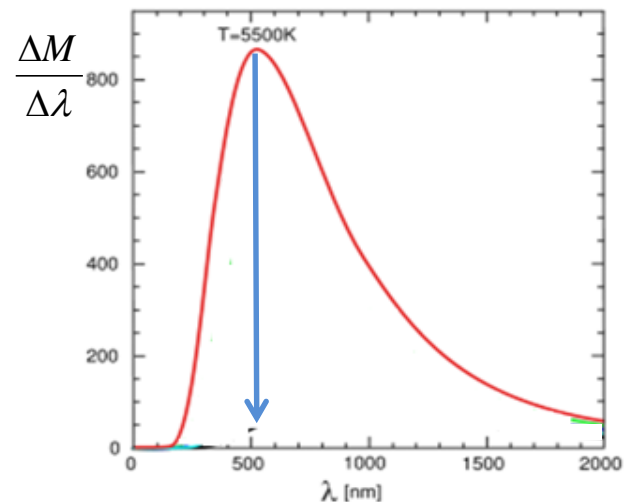
$$M_i < M_{\lambda(\text{fekete})}$$

A hőmérsékleti sugárzás emissziós spektruma

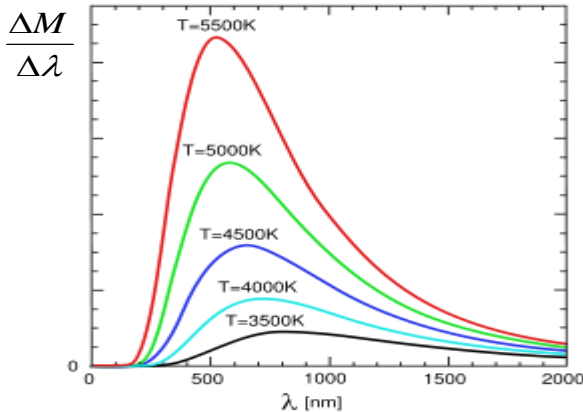
- a spektrum folytonos
- egy maximuma van : λ_{max}
- a görbe alatti terület: $M = \sigma T^4$

Stefan – Boltzmann törvény

$$\Delta M = \sigma(T_{\text{test}}^4 - T_{\text{környezet}}^4)$$

Hőmérsékleti feketetest sugárzás

$$T \times \lambda_{\max} = \text{állandó}$$

$$T \times \lambda_{\max} = k$$

Wien-féle eltolódási törvény

Alkalmazások:

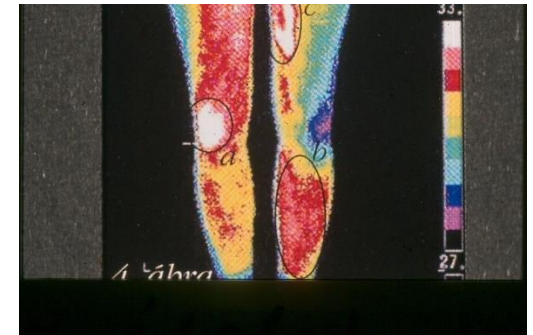
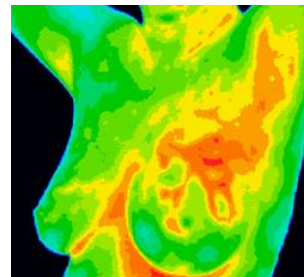
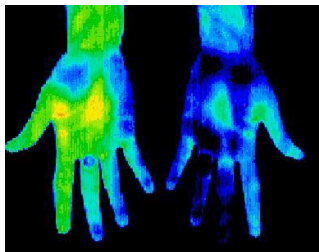
Hőmérsékleti sugárzás detektálása teletermográfia - infradiagnosztika

A köpeny hőtérképe – daganatok, gyulladások, érszűkületek diagnosztikája

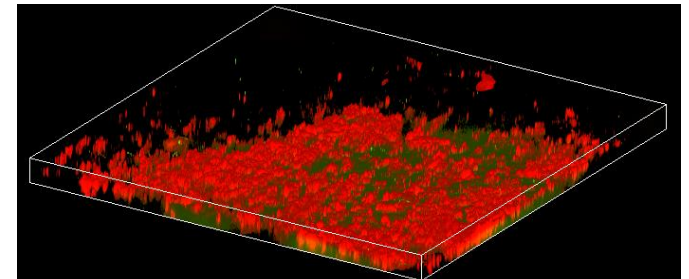
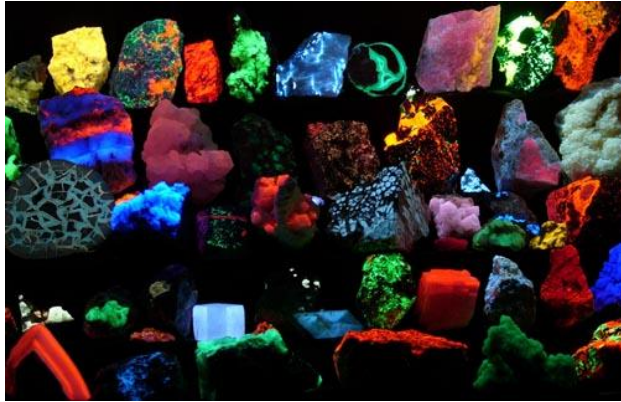
Wien-féle eltolódás alapján az emberi test spektrumának maximuma

$$\lambda_{\text{peak}} = \frac{2.898 \times 10^6 \text{ K} \cdot \text{nm}}{305 \text{ K}} = 9500 \text{ nm}$$

Emberi hőtérképek készítésében alkalmazott készülékek érzékenységi maximuma: **7-14 microméter**

Lumineszcencia

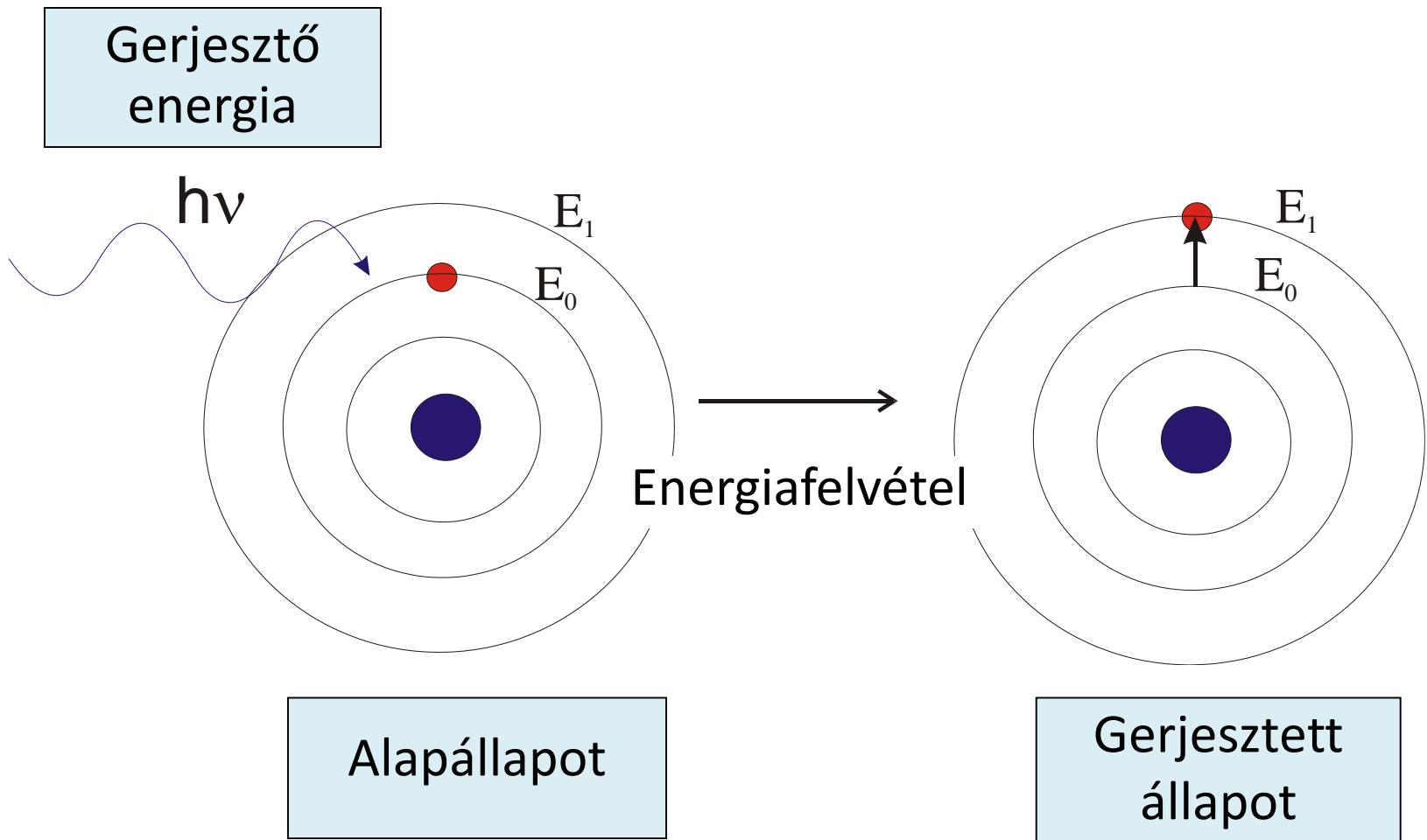

Ismétlés

- Az atomban az elektronok energiaállapotai kvantáltak
- A lehetséges legalacsonyabb energiájú állapotot töltik be
- Pauli-féle tilalmi elv

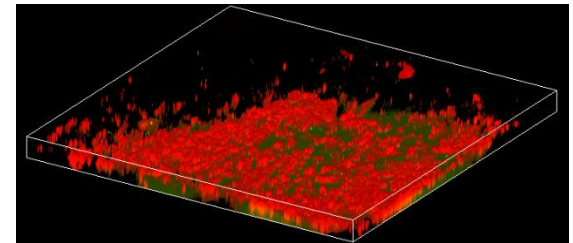
Egy atomon belül nem létezhet két olyan kötött elektron, amelynek mind a négy kvantumszáma megegyezik.

Tekintsünk egy atomot

Gerjesztés sokféleképpen lehetséges

-(fény) foton elnyelése: *fotolumineszcencia*

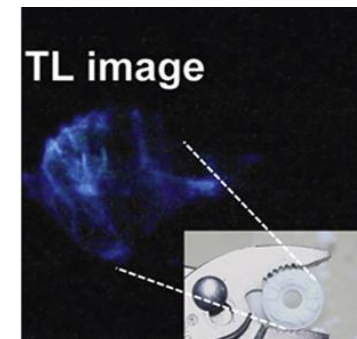
-kémiai reakció energiája: *kemo/bio-lumineszcencia*

-ütközés elektromos térrel gyorsított töltésekkel: *elektrolumineszcencia*

-mechanikai deformáció: *tribolumineszcencia*

-hőközlés: *termolumineszcencia*

Lumineszcencia:

spontán fényemisszió gerjesztett elektron energiájának a rovására

E_1

E_0

külső héjon lévő elektron gerjesztése

E_1

E_0

elektron visszatérése alapállapotba

Spontán, külső hatás nélkül!!!!

E_1

E_0

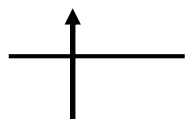
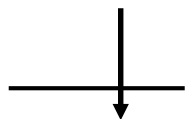
fényemisszió

$$hf = E_1 - E_0$$

Lépései:

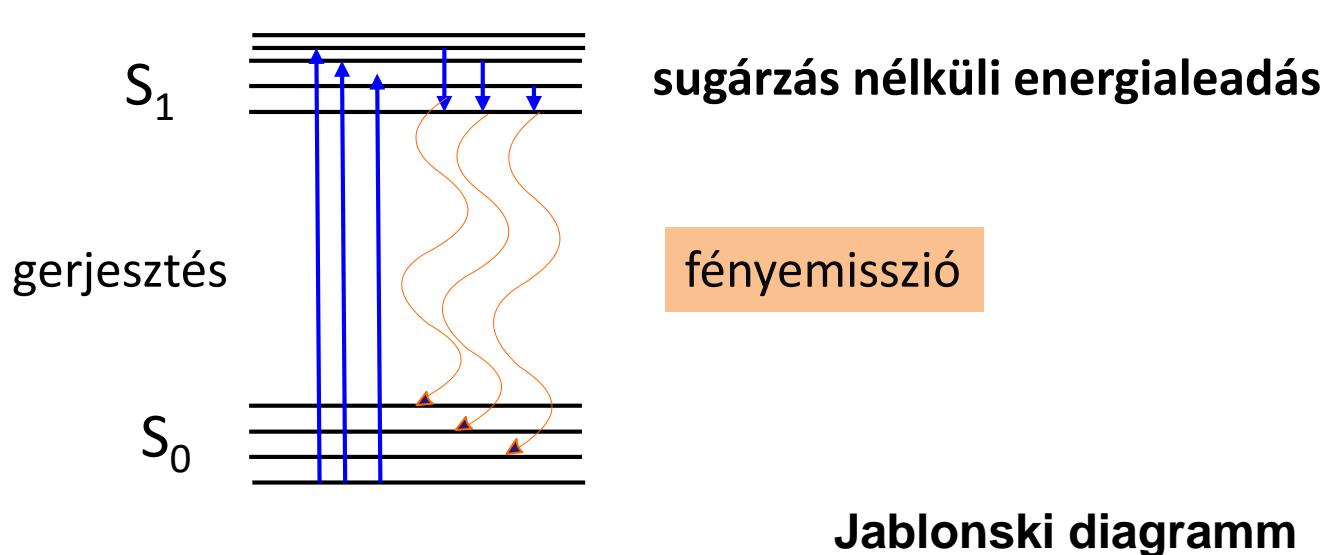
- külső héjon lévő elektron gerjesztése
- elektron spontán visszatérése alapállapotba

Tekintsük az atomok sokaságát kölcsönhatásban egymással és a környezetükkel

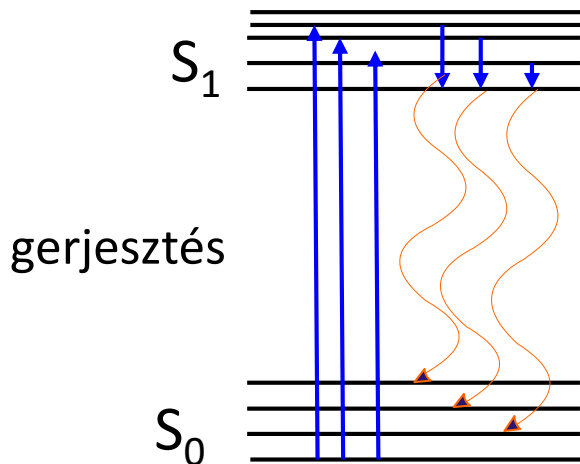
Szingulett állapot

Párosított spinű
elektronok

Fluoreszcencia

Fényemisszió spinváltozás
nélkül!

Fluoreszcencia

Fényemisszió spinváltás
nélkül

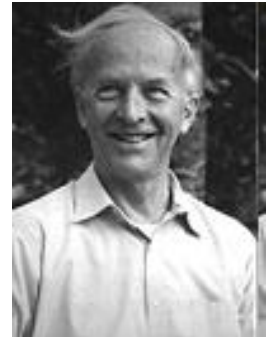
Kasha-szabály:

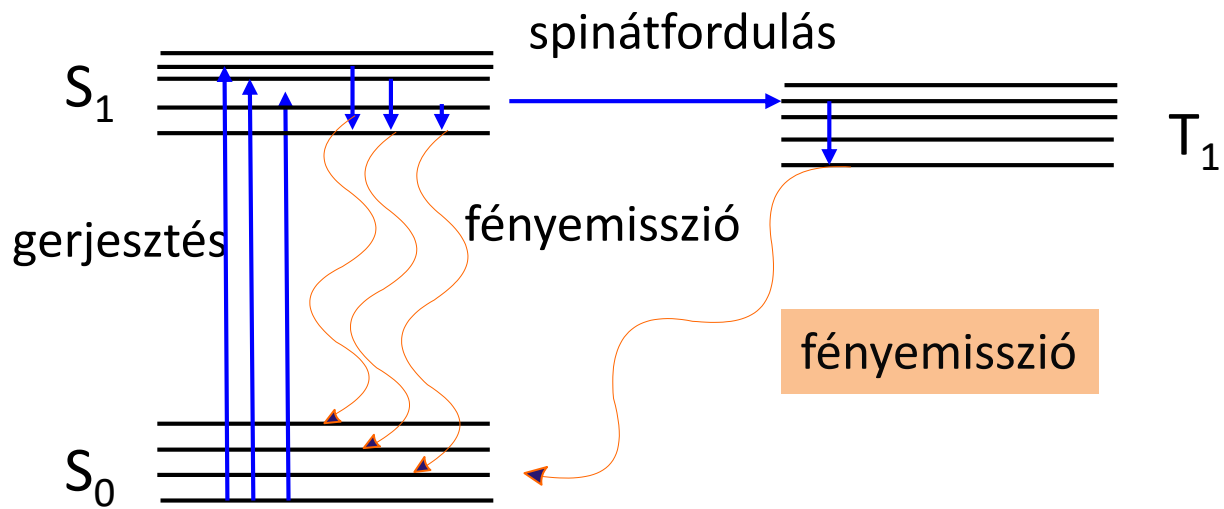
a fényemisszió a legalsó
gerjesztett elektronállapot
legalsó rezgési nívójáról történik

$$E_{\text{gerjesztés}} \geq E_{\text{fluoreszcencia}}$$

$$\lambda_{\text{gerjesztés}} \leq \lambda_{\text{fluoreszcencia}}$$

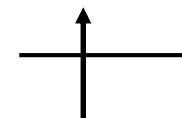
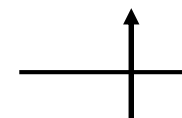
Stokes-eltolódás

Foszforeszcencia

Fényemiszió spinváltozás
után

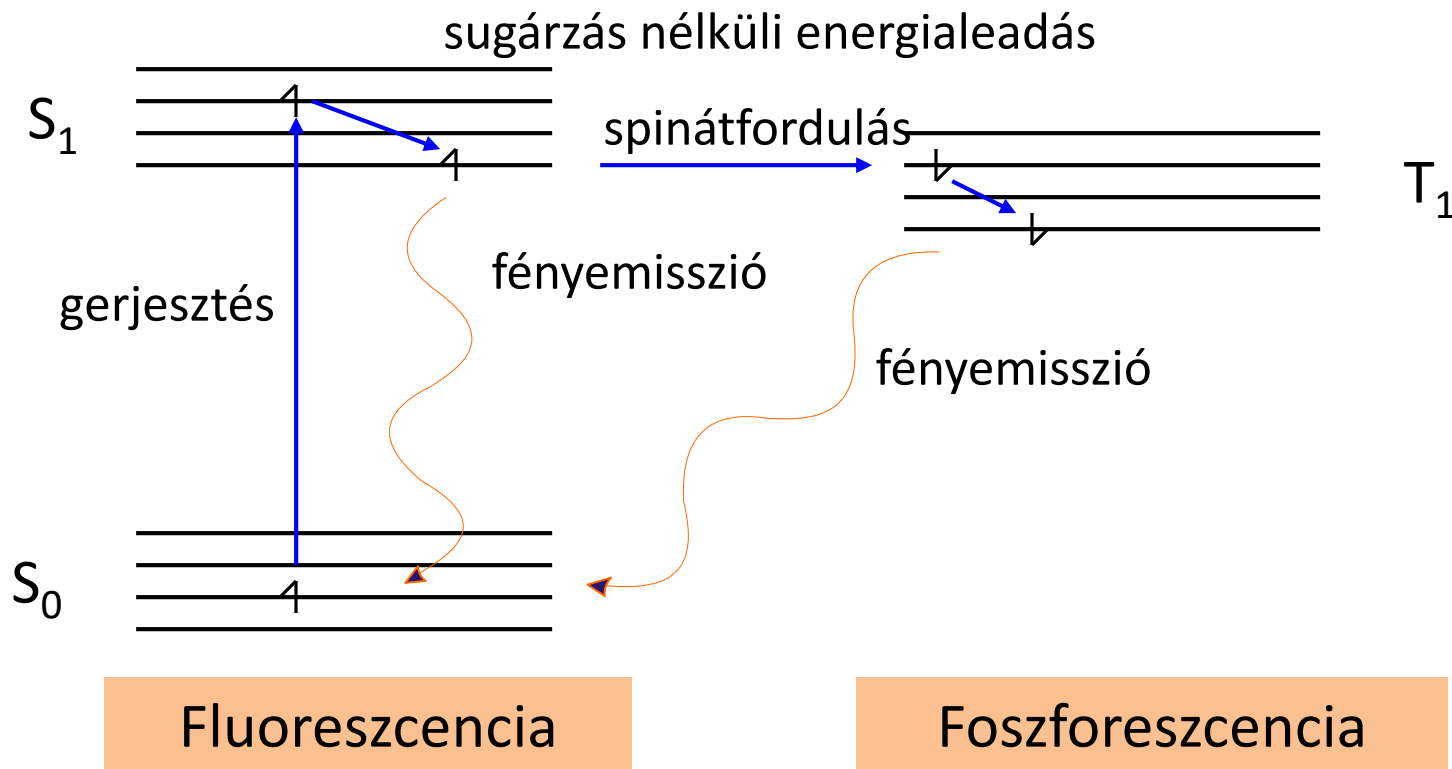

Triplett állapot

Párosítatlan
spinű elektronok

Metastabil állapot

Emittált foton energiájának jellemzése

Stokes-eltolódás

$$E_{\text{gerjesztés}} \geq E_{\text{fluoreszcencia}} > E_{\text{foszforeszcencia}}$$

$$\lambda_{\text{gerjesztés}} \leq \lambda_{\text{fluoreszcencia}} < \lambda_{\text{foszforeszcencia}}$$

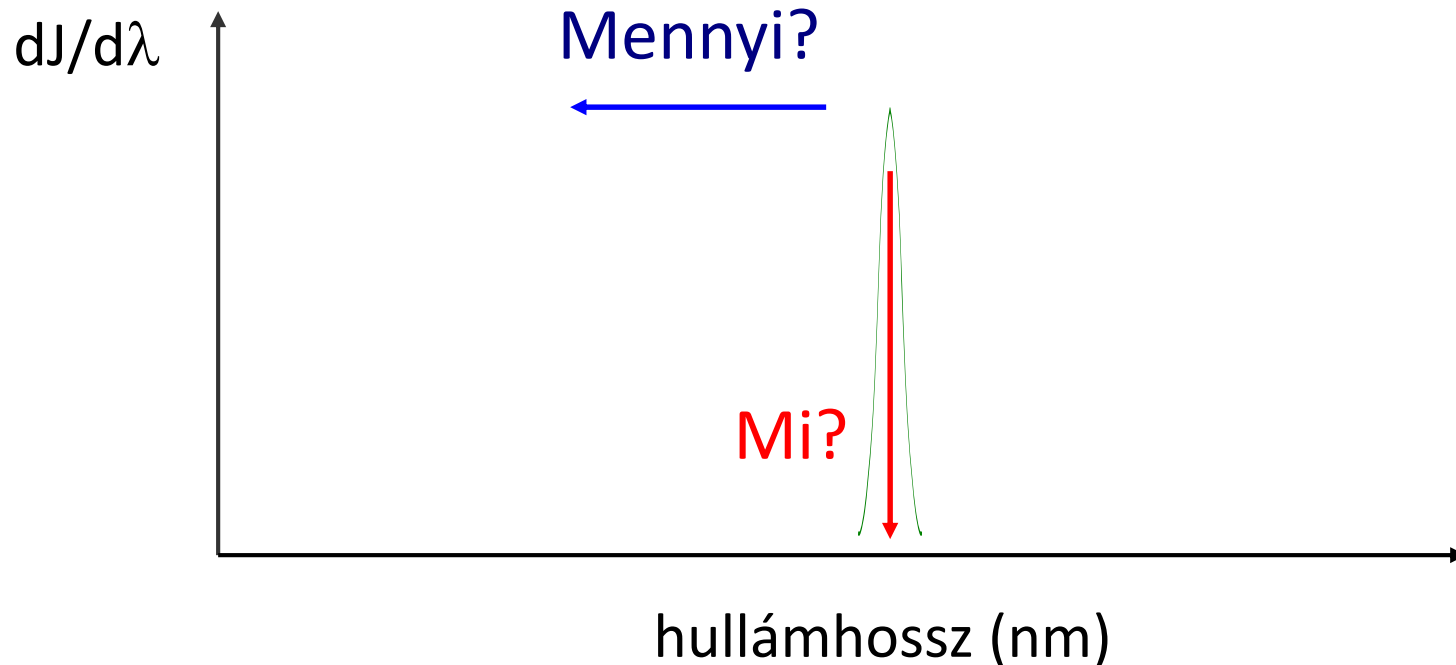
Emisszió jellemzése

Emittált intenzitás hullámhossz szerinti eloszlása

Emissziós spektrum

Atomok esetében:

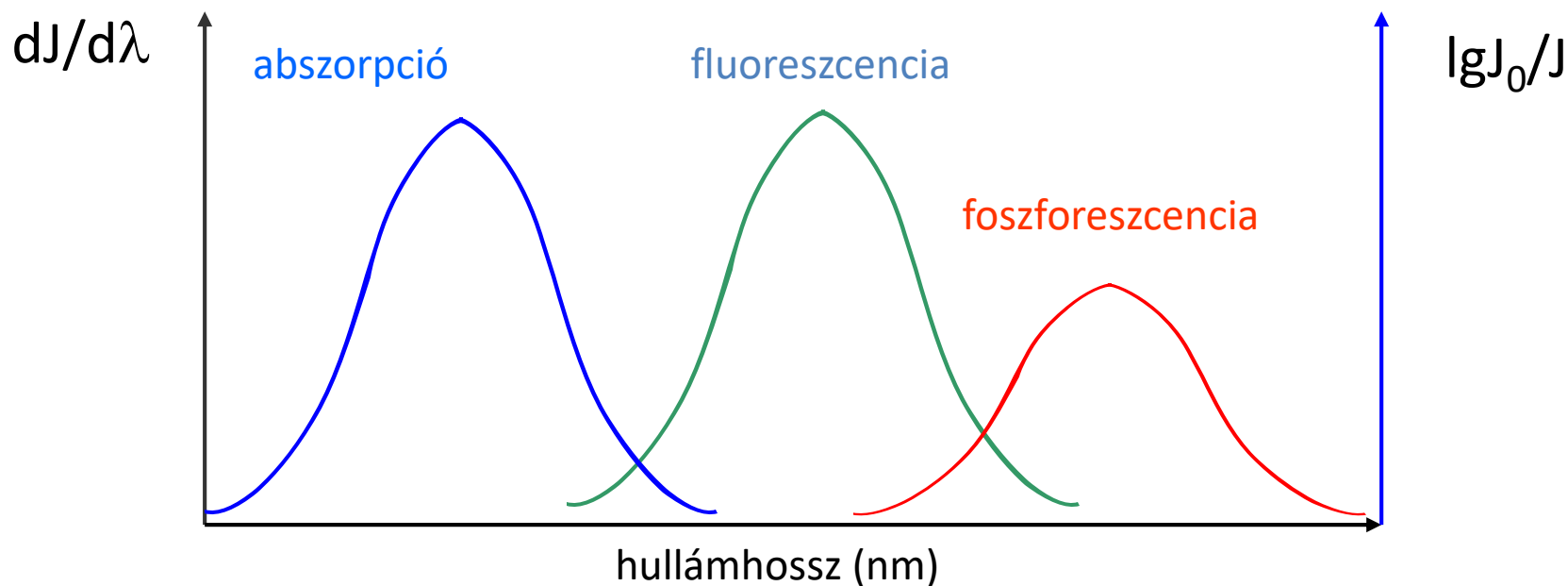
vonalas spektrum

Emittált intenzitás hullámhossz szerinti eloszlása

Emissziós spektrum

Molekulák esetében: sávos spektrum

$$\lambda_{\text{gerjesztés}} \leq \lambda_{\text{fluoreszcencia}} < \lambda_{\text{foszforeszcencia}}$$

Stokes-eltolódás

Pl.: A triptofán megfelelő spektrumai

Fluoreszcencia
gerjesztési spektrum

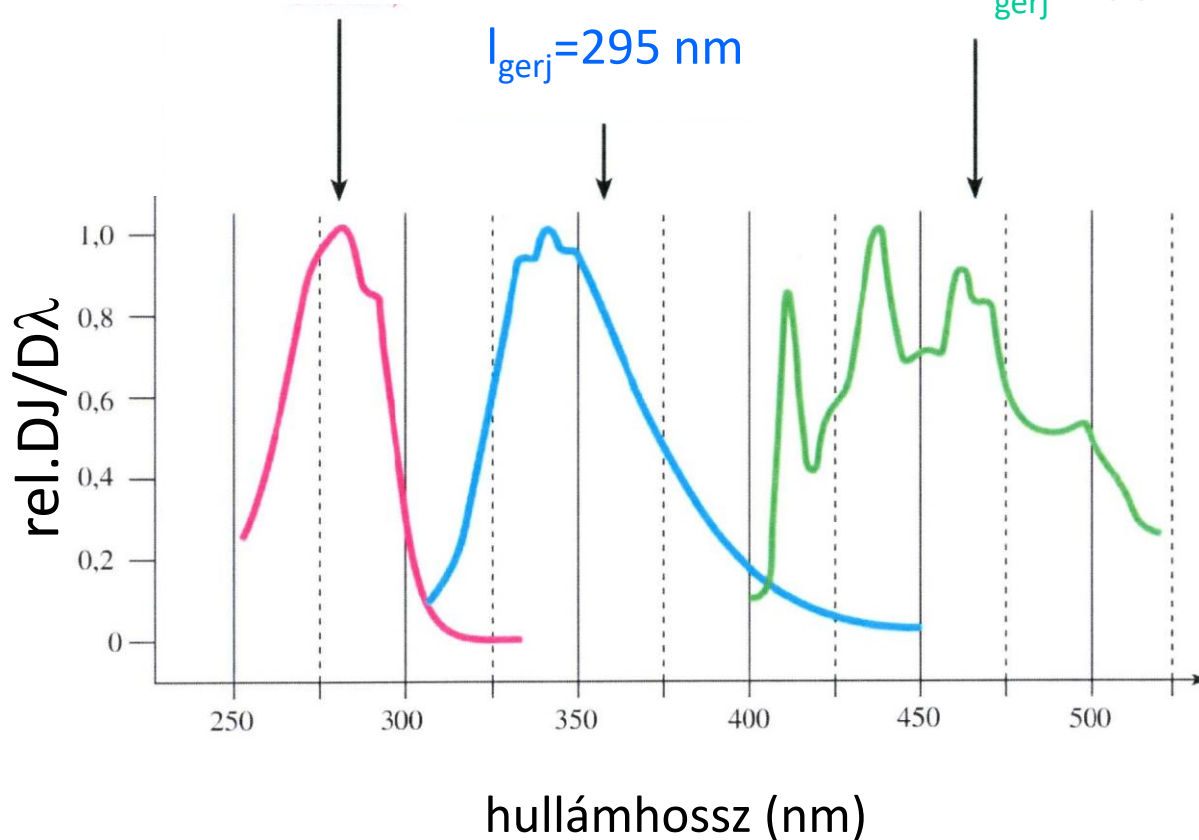
$\lambda_{em}=340\text{ nm}$

Fluoreszcencia
emissziós spektrum

$\lambda_{gerj}=295\text{ nm}$

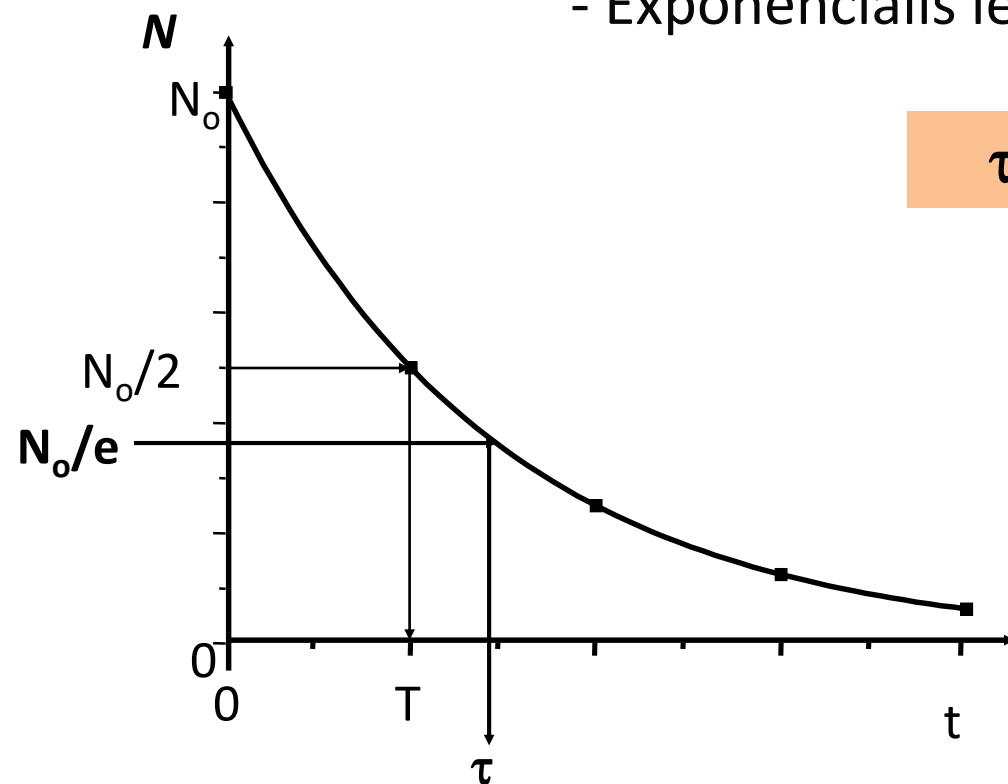
Foszforeszcencia
emissziós spektrum

$\lambda_{gerj}=295\text{ nm}$

Gerjesztett elektronok száma $\longrightarrow N = N_0 e^{-\frac{t}{\tau}}$

- Exponenciális lecsengés

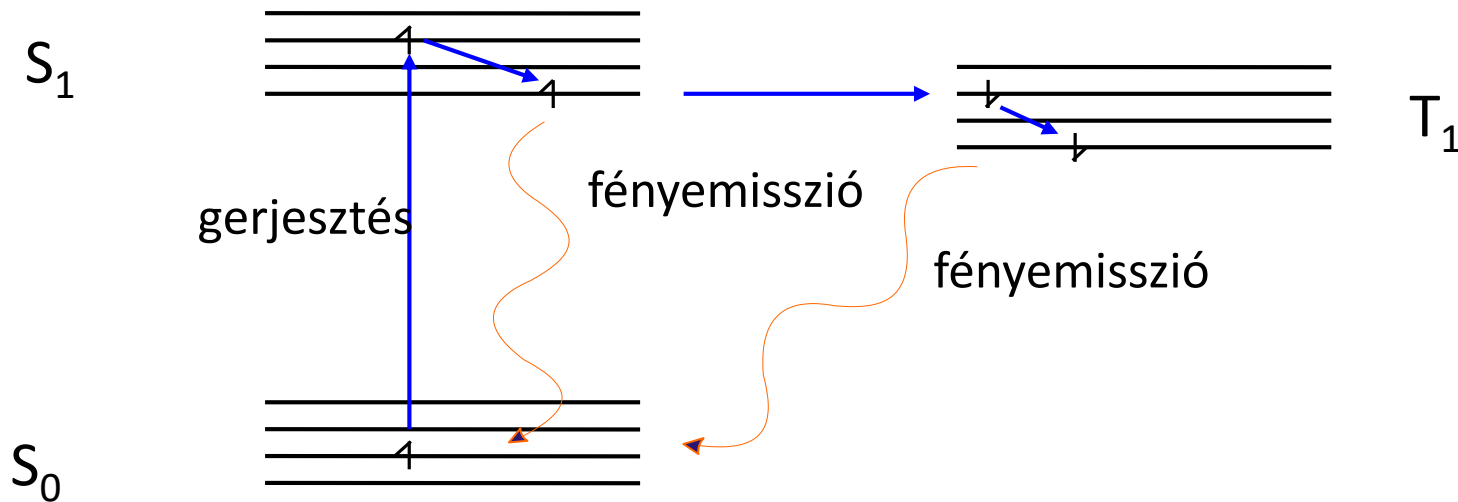
τ : Élettartam

az az idő, ami alatt a gerjesztett elektronok száma a gerjesztés megszűnése után e -ed részére csökken

Gerjesztett állapot időtartamának jellemzése

Élettartam

az az idő, ami alatt a gerjesztett elektronok száma a gerjesztés megszűnése után e-ed részére csökken

Fluoreszcencia

Foszforeszcencia

rövid

hosszú

$10^{-9} - 10^{-7} \text{ s}$

$10^{-3} - 10^2 \text{ s}$

Minden gerjesztést fényemisszió követ?

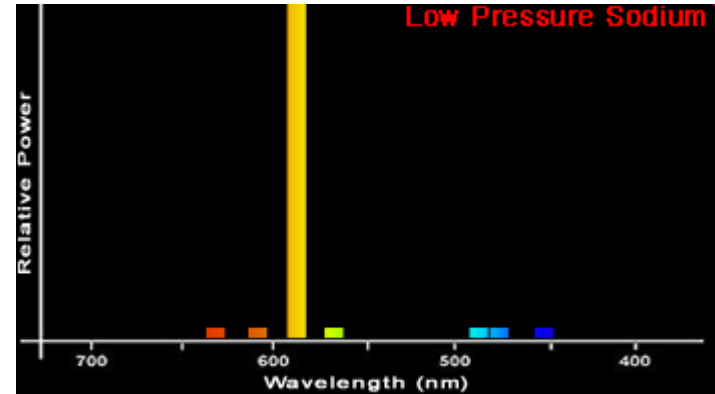
- Környezetükkel kölcsönhatásban levő molekulák (oldatban, sejtekben, szövetekben) elektronjai igen ritkán adják le *fotonemisszióval* a gerjesztéskor felvett energiájukat.
- Sokkal valószínűbb, hogy az energialeadás sugárzás nélkül, vagyis hő keltésével vagy kémiai reakciók útján történik.

A lumineszcencia alkalmazási területei

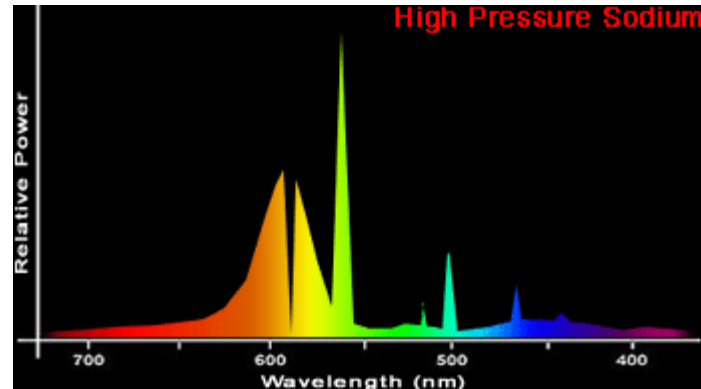
- fényforrások (világítás, sterilizálás, szolárium, terápiai alkalmazások, stb.)
- koncentráció meghatározása (pl. lángfotométer)
- lumineszcencia spektroszkópia
- lumineszcencia mikroszkópia
- diagnosztika
- dózismérés
- régészeti kormeghatározás

Fényforrások

Fémgőz lámpák

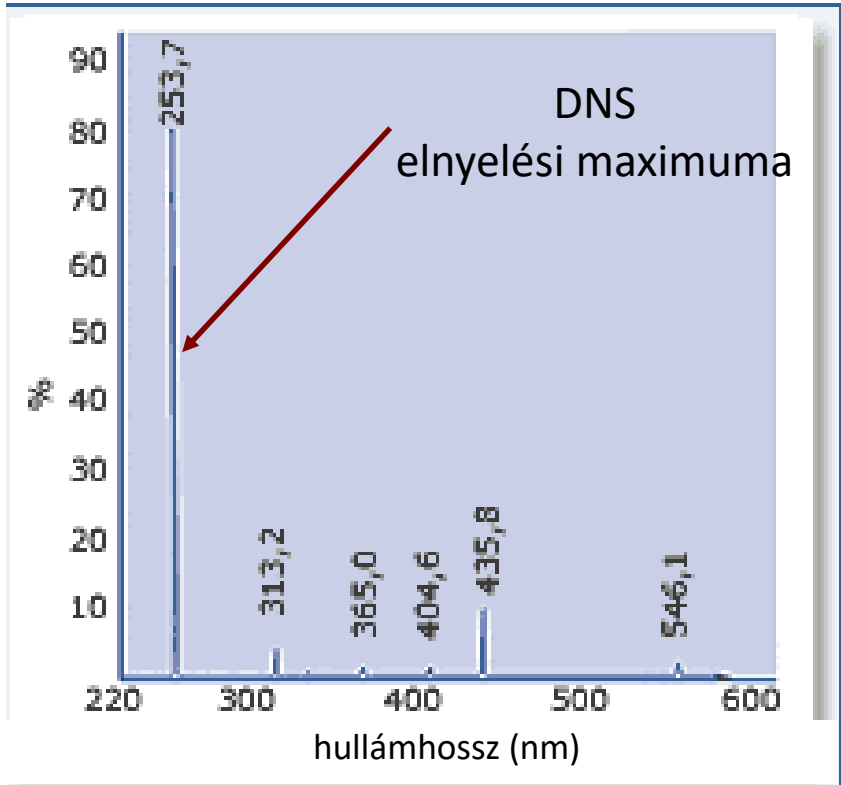

Kisnyomású Na-gőz lámpa
emissziós spektruma

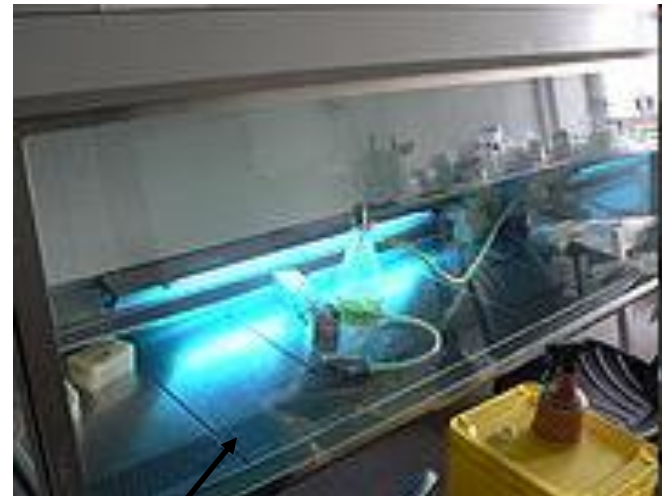

Nagynyomású Na-gőz lámpa
emissziós spektruma

Kisnyomású Hg-gőz lámpa

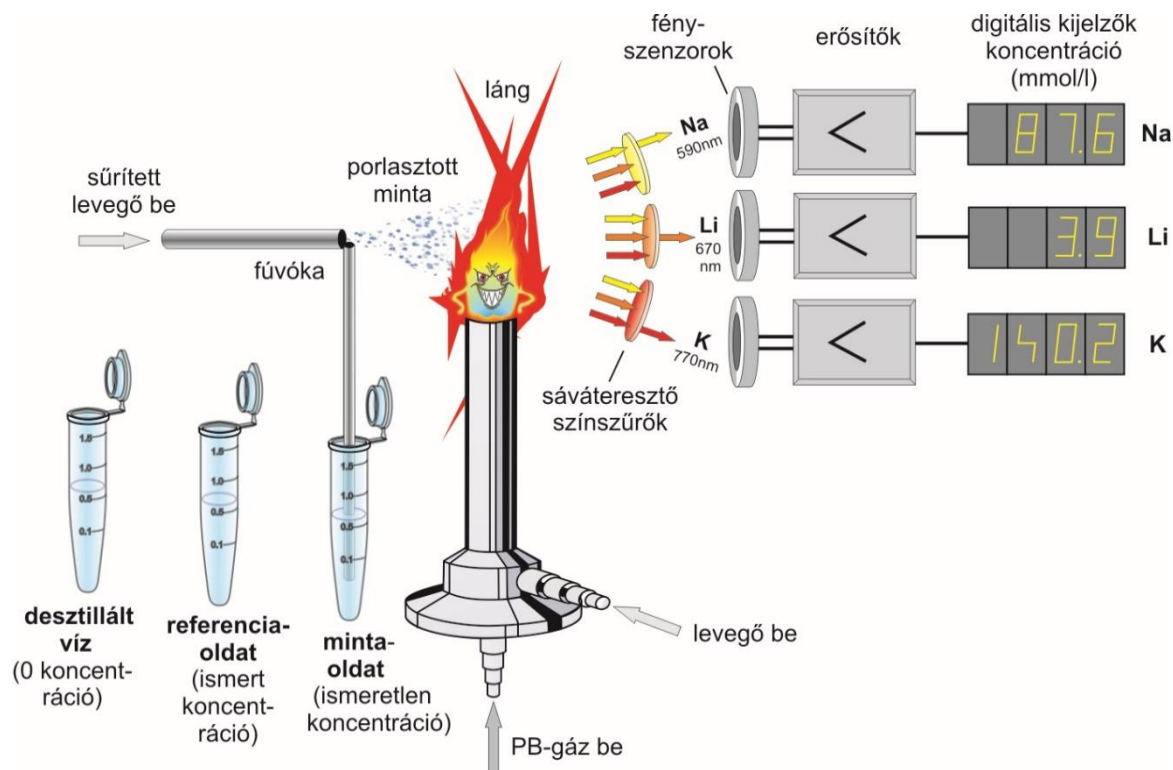
emissziós
spektruma

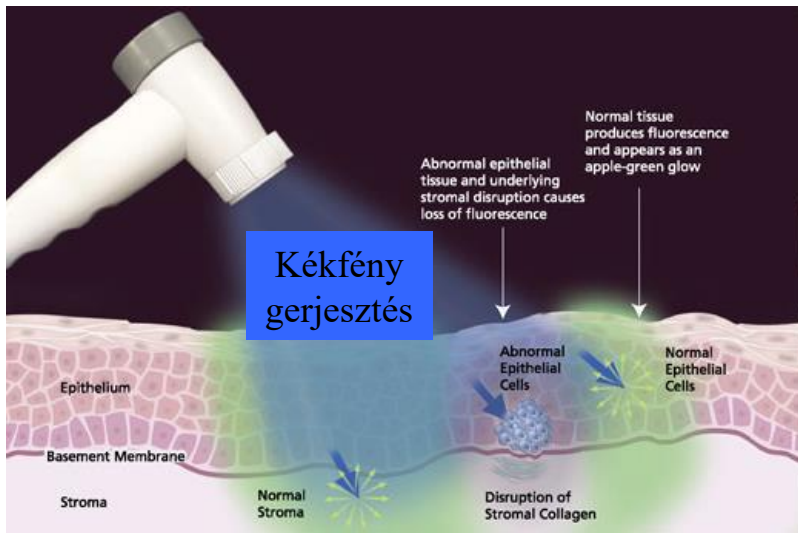
Sterilizálás
„germicid lámpa”

Diagnosztika-Lángfotométer

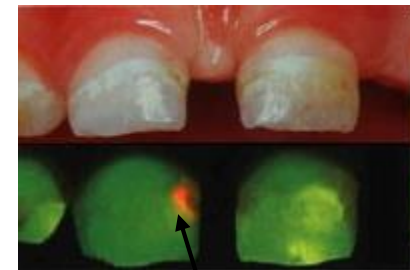
K^+ , Li^+ és Na^+ mennyiségi meghatározása

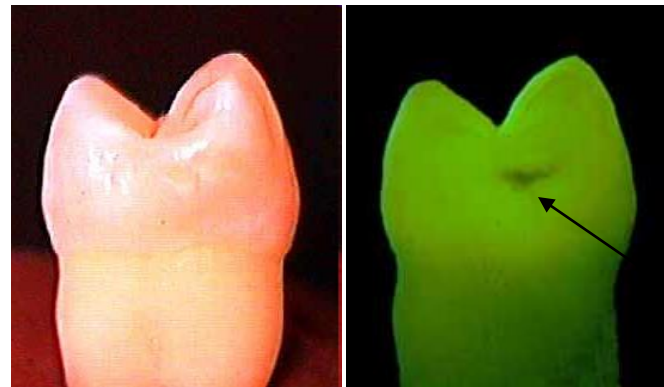
Egészséges és malignus szövetek eltérő fluoreszcens tulajdonságai

Diagnosztika

Tejfogak felszíne
natív állapotban és fluroescens
festés után

Aktív caries

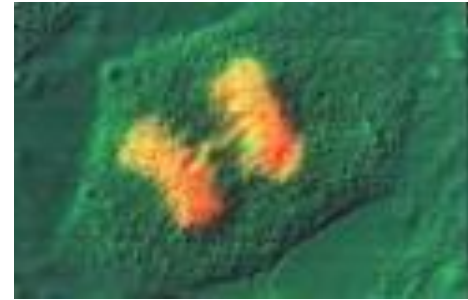
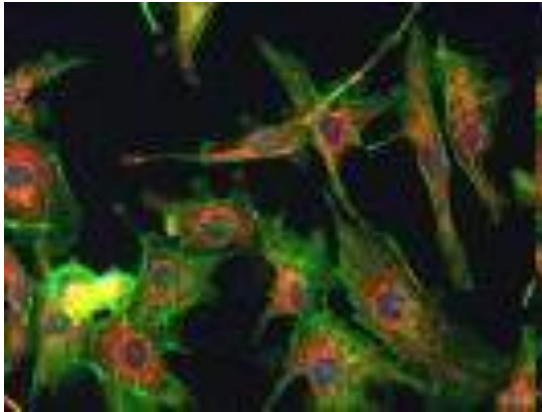

Fog felszíne
natív állapotban és fluroescens festés után

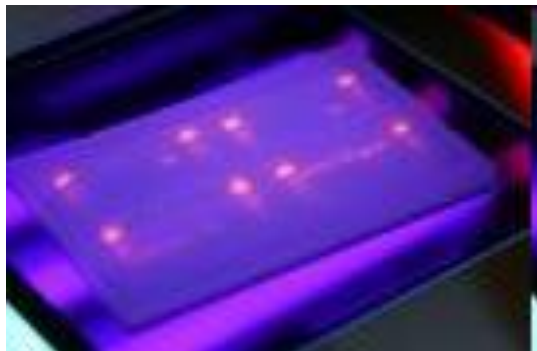
*Kezdődő
caries*

Diagnosztika

Lumineszcencia mikroszkópi

Laboratóriumi alkalmazás számos területe

Laser / lézer

light **a**mplification by **s**timulated **e**mission of **r**adiation

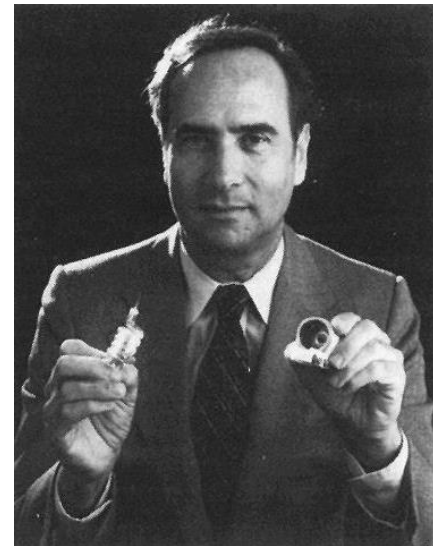
Fényerősítés a sugárzás indukált emissziója révén

Egy kis történelem

1917 - *Albert Einstein*: az indukált emisszió elméleti predikciója

1954 - *N.G. Basow, A.M. Prochorow, C. Townes*: ammonia maser

1960 - *Theodore Maiman*: az első lézer
(rubin lézer)

Egy kis történelem

Alexander Prokhorov

Charles H. Townes

Nicolay Basov

Fizikai Nobel-díj 1964

Lézerek és mézerek fejlesztése területén végzett úttörő munkásságukért

Gabor Denes

Fizikai Nobel-díj 1971
A holográfia kidolgozásáért

Egy kis történelem

William D. Phillips

Steven Chu

Claude Cohen-Tannoudji

Zhores Ivanovich Alferov

Herbert Kroemer

Fizikai Nobel-díj 1997
az atomok lézeres hűtésére és
befogására kifejlesztett
módszerért

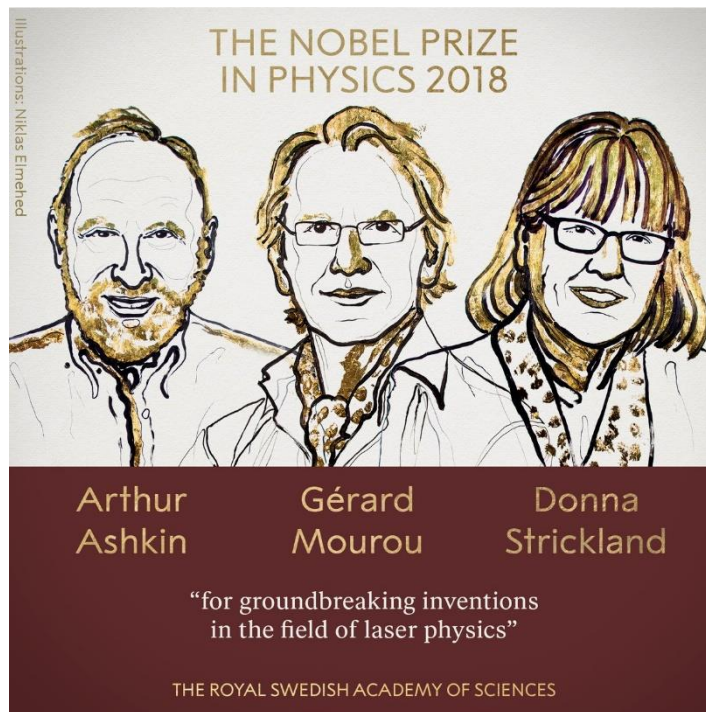
Fizikai Nobel-díj 2000
A félvezető lézergyódiákért

Nobel díj 2018

A díjat a mai lézertechnika kifejlesztését megalapozó fizikai alapkutatásokért osztották ki.

Ashkin,

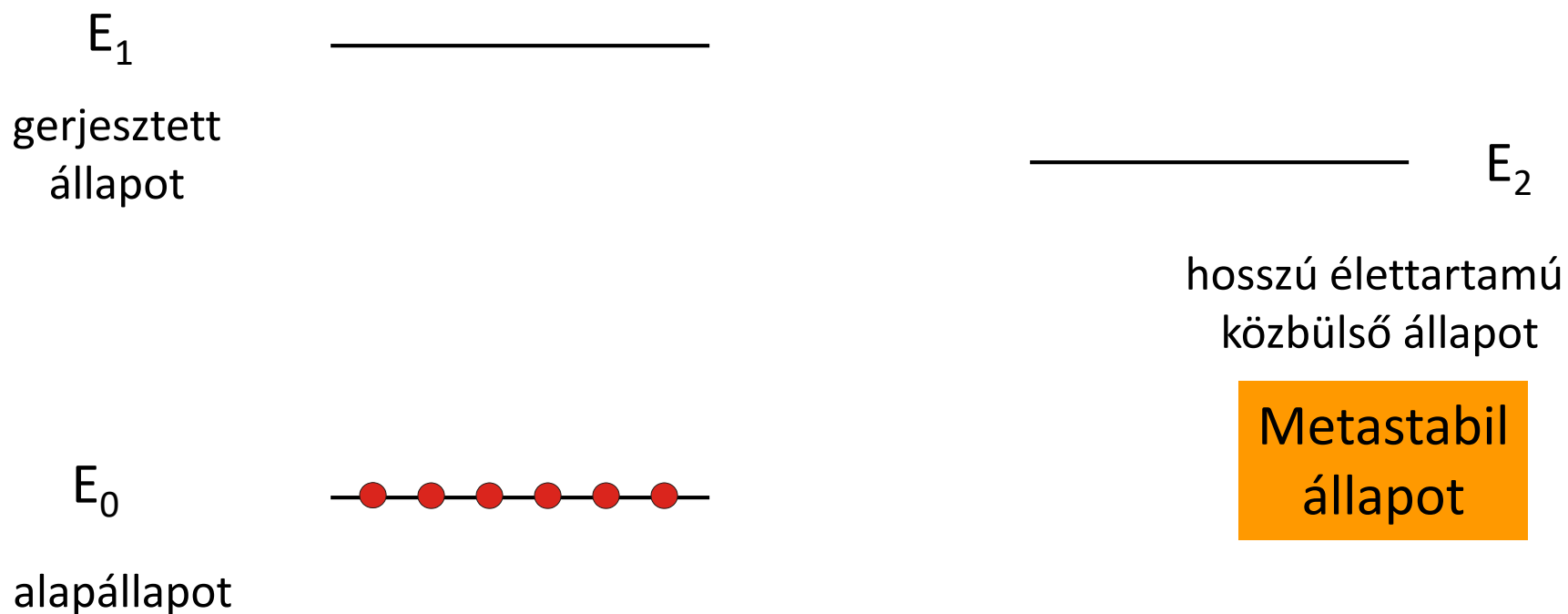
az optikai csipeszek létrehozásáért, illetve azok biológiai rendszerekben történő alkalmazásáért kapta meg az elismerést. Az optikai csipesz különlegessége, hogy lézerujjaival képes megragadni az apró részecskéket, például az atomokat.

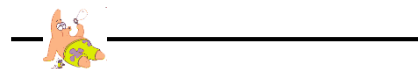
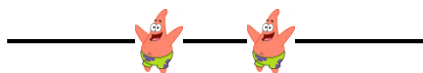
Mourou-nak és Stricklandnek ezzel szemben a nagy intenzitású, ultra-rövid optikai impulzusok előállításáért ítelték oda a díjat. Az efféle lézereket nemcsak az iparban, de a gyógyászatban is fel tudják használni, segítségükkel ugyanis precízen lehet bevágásokat ejteni és lyukakat fúrni a különböző anyagokon.

A lézerfény előállításának feltételei és lépései

Speciális elektron energia állapotok

Elektronállapotok betöltöttsége

Termikus egyensúly

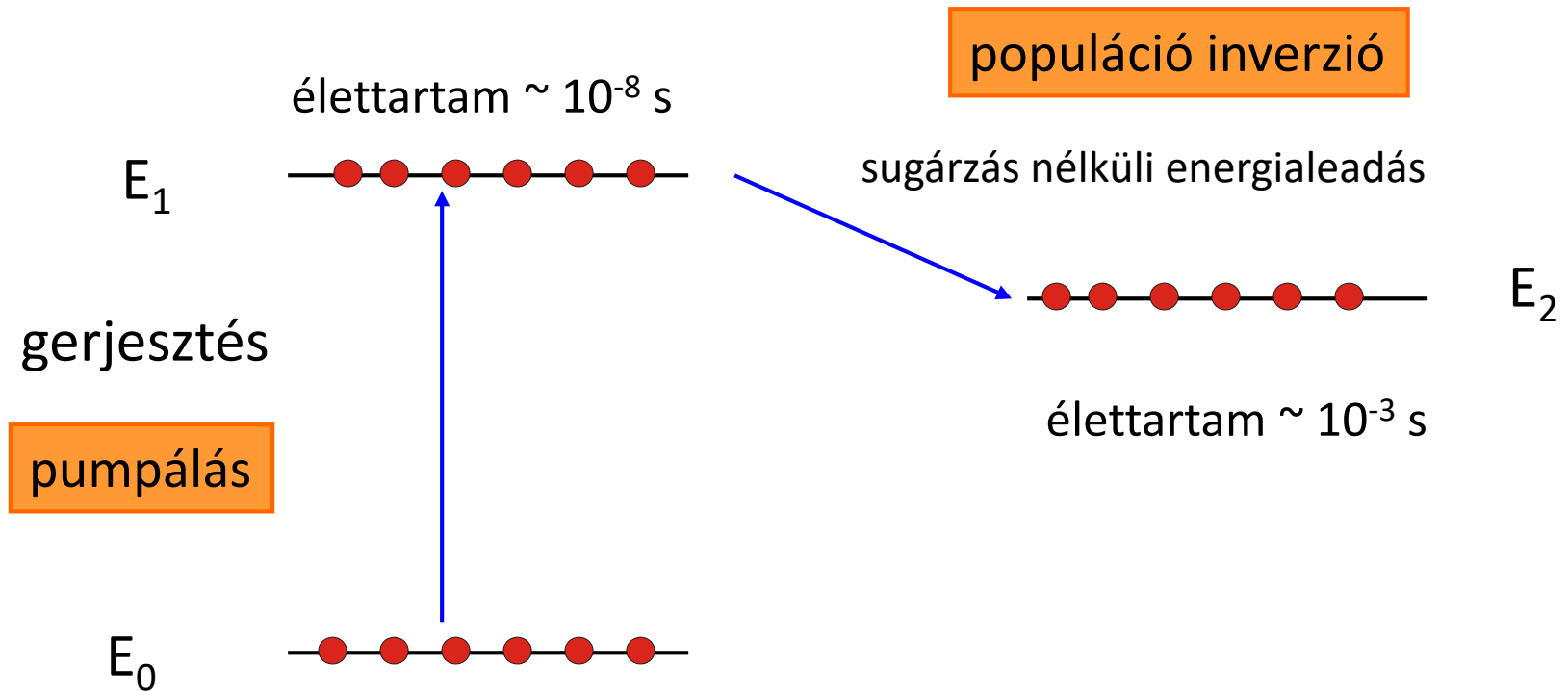
Boltzmann elosztás szerint:

$$n = n_0 e^{-\frac{\Delta\varepsilon}{kT}}$$

Populáció inverzió

“fordított” betöltöttség

A lézerfény keletkezésének lépései

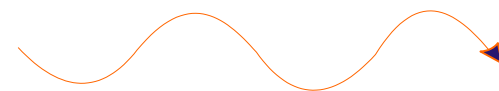

Spontán emisszió

E_1 _____

_____ E_2

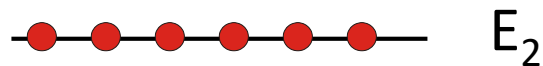
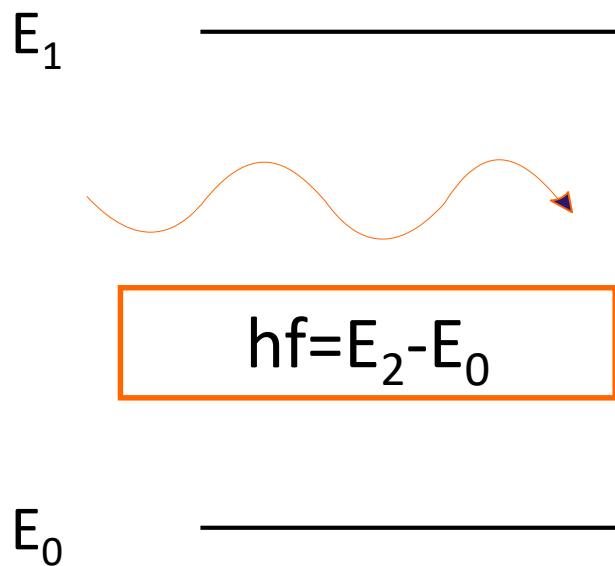
E_0 _____ ●

spontán
fényemisszió

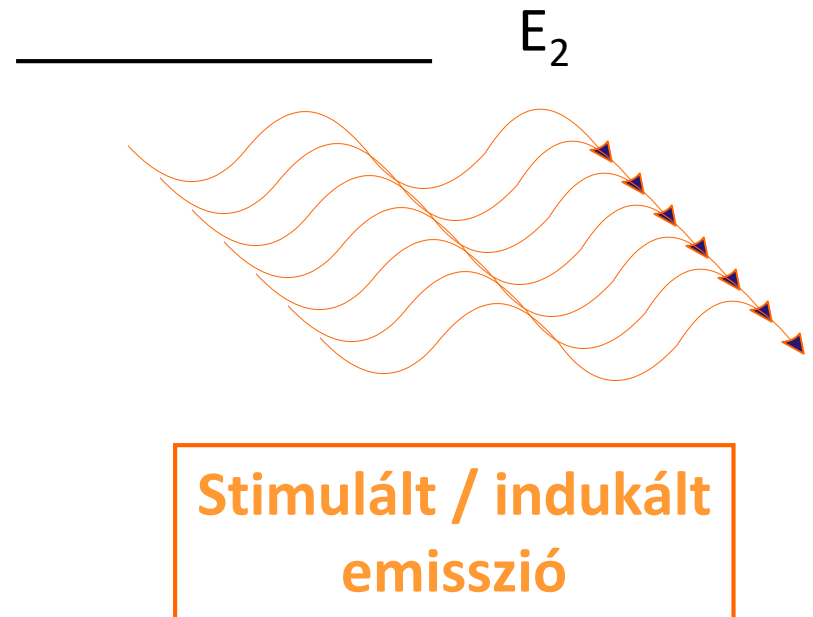
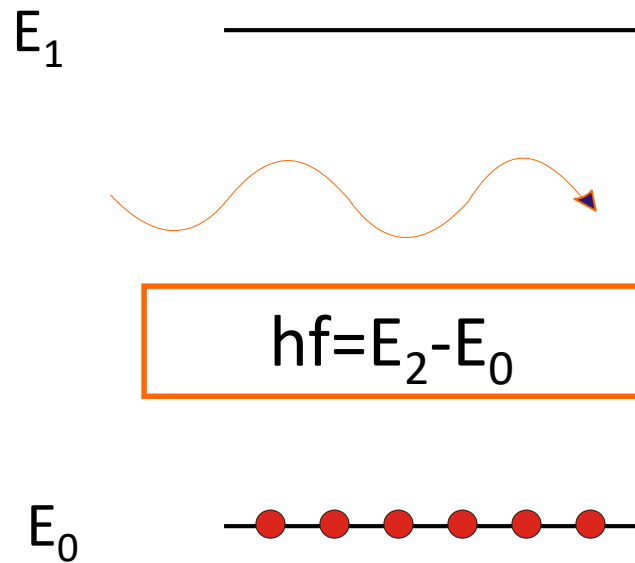
kis valószínűséggel

A metastabil nívón lévő elektronok relaxációjának stimulálása

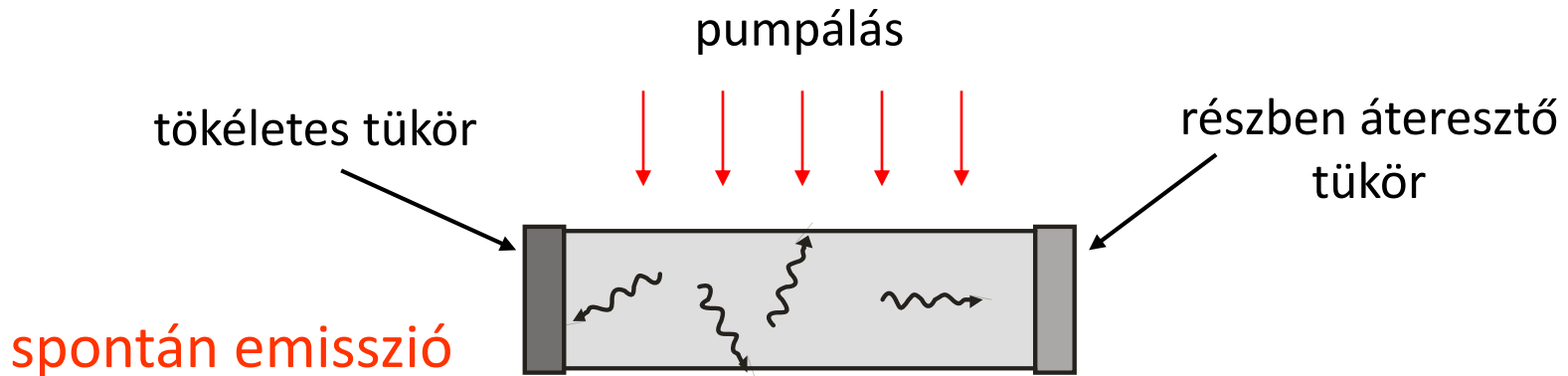

**Stimulált / indukált
emisszió**

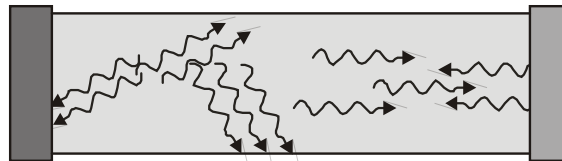
A metastabil nívón lévő elektronok relaxációjának stimulálása

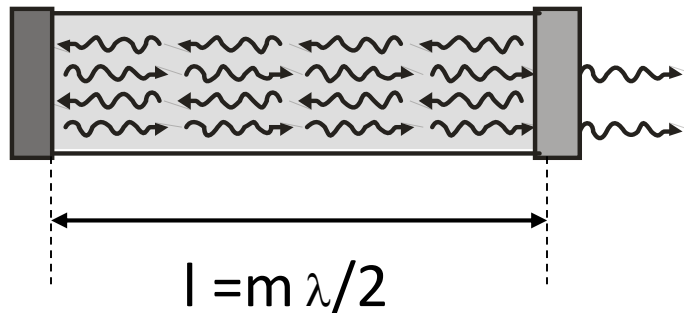
Lézercső – optikai rezonátor

spontán és indukált
emisszió

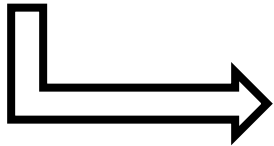
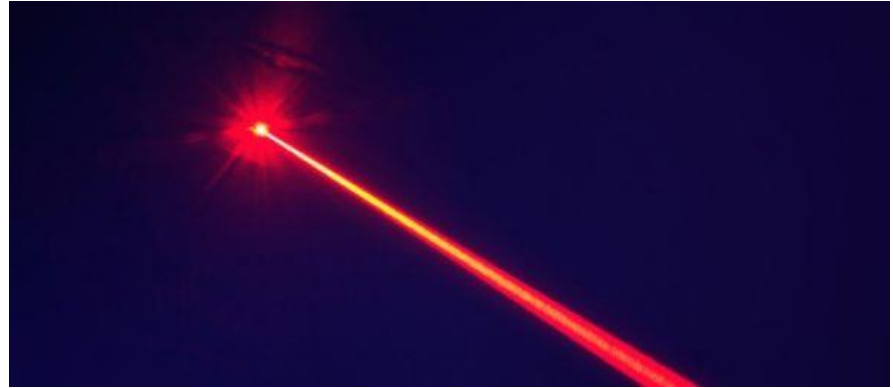

indukált
emisszió

Az indukáló és az indukált emisszió révén keletkezett fotonoknak **azonos** az:

- energiája
- fázisa
- rezgési síkja
- terjedési iránya.

Ezért az indukált emisszióval keletkezett fény:

- Monokromatikus
- koherens
- poláros
- jól fókuszálható

Az indukált emisszióval keletkezett fény

monokromatikus – keskeny spektrális sáv szélesség

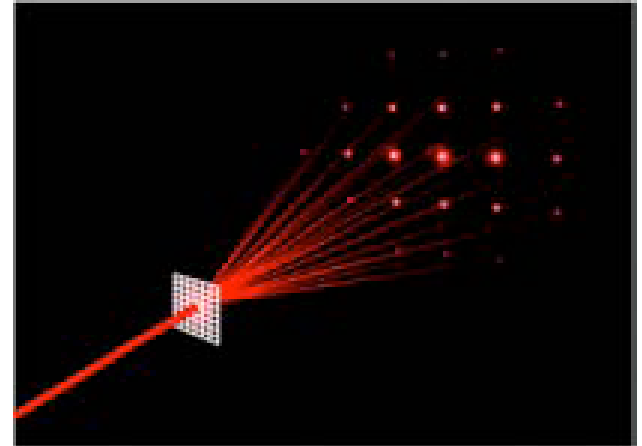
koherens – interferenciaképes

időbeli koherencia

térbeli koherencia

jól fókuszálható

poláros

Rövid impulzusidő lehetséges – ps , fs

Nagy teljesítmény érhető el – kW - GW

Nagy teljesítménysűrűség lehetséges

A lézerek típusai

<i>Anyaguk szerint:</i>	<i>Működésük szerint:</i>	<i>Teljesítményük szerint:</i>
szilárd	impulzus	nagy teljesítményű
gáz	folyamatos	kis teljesítményű
festék		
félvezető		

szilárdtest ~: fémionnal szennyezett kristályok

pl. Nd – Yag*, rubin, Ti-zafir

gáz ~ pl. helium – neon, széndioxid, argon/kripton

festék ~: szerves festékek híg oldata

pl. rodamin, kumarin

félvezető ~: p és n-típusú félvezetők kombinációjából

A lézerek típusai

Teljesítményük szerint:

5 mW – CD-ROM drive

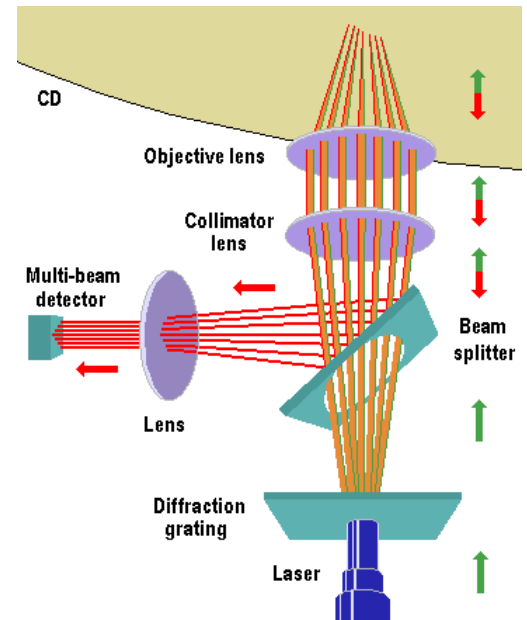
5 - 10 mW – DVD lejátszó

100 mW – CD-író

250 mW – DVD-író

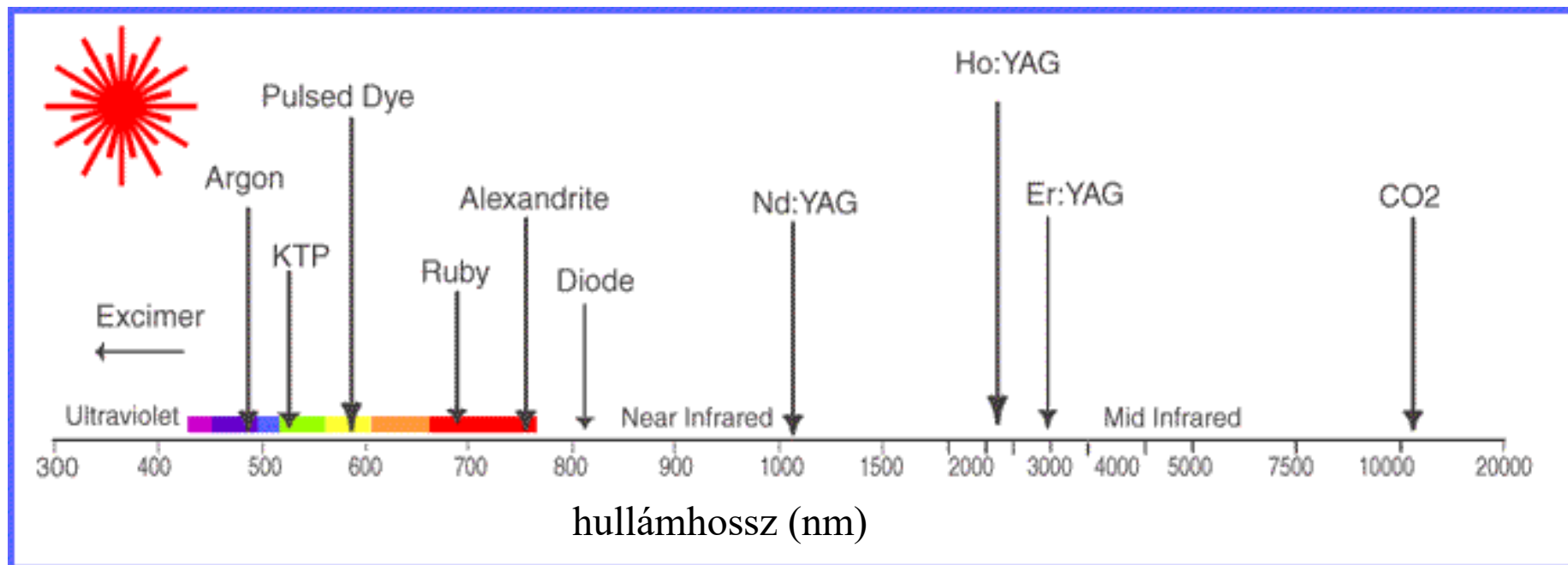
1-20 W – mikro-megmunkálásban használt szilárdtest lézerek

30-100 W – tipikus sebészeti lézerek

<https://www.youtube.com/watch?v=j0T8Fd9iQqs>

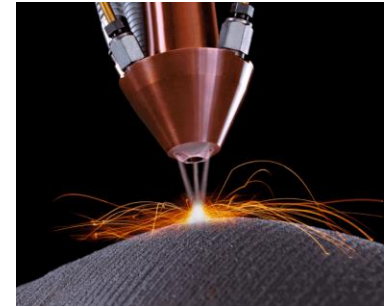

A lézerek alkalmazása

A kiválasztás szempontjai:

hullámhossz
teljesítmény
üzemmód

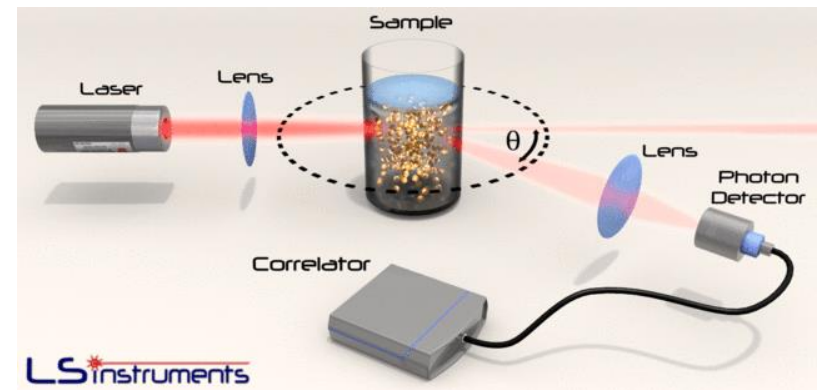
Felhasználási területek

orvos gyakorlat – sebészet, szemsebészet, bőrgyógyászat,
kozmetika, fogászat, biostimuláció, reumatológia
fotodinamikus terápia

technika, ipar

jelátvitel, kommunikáció

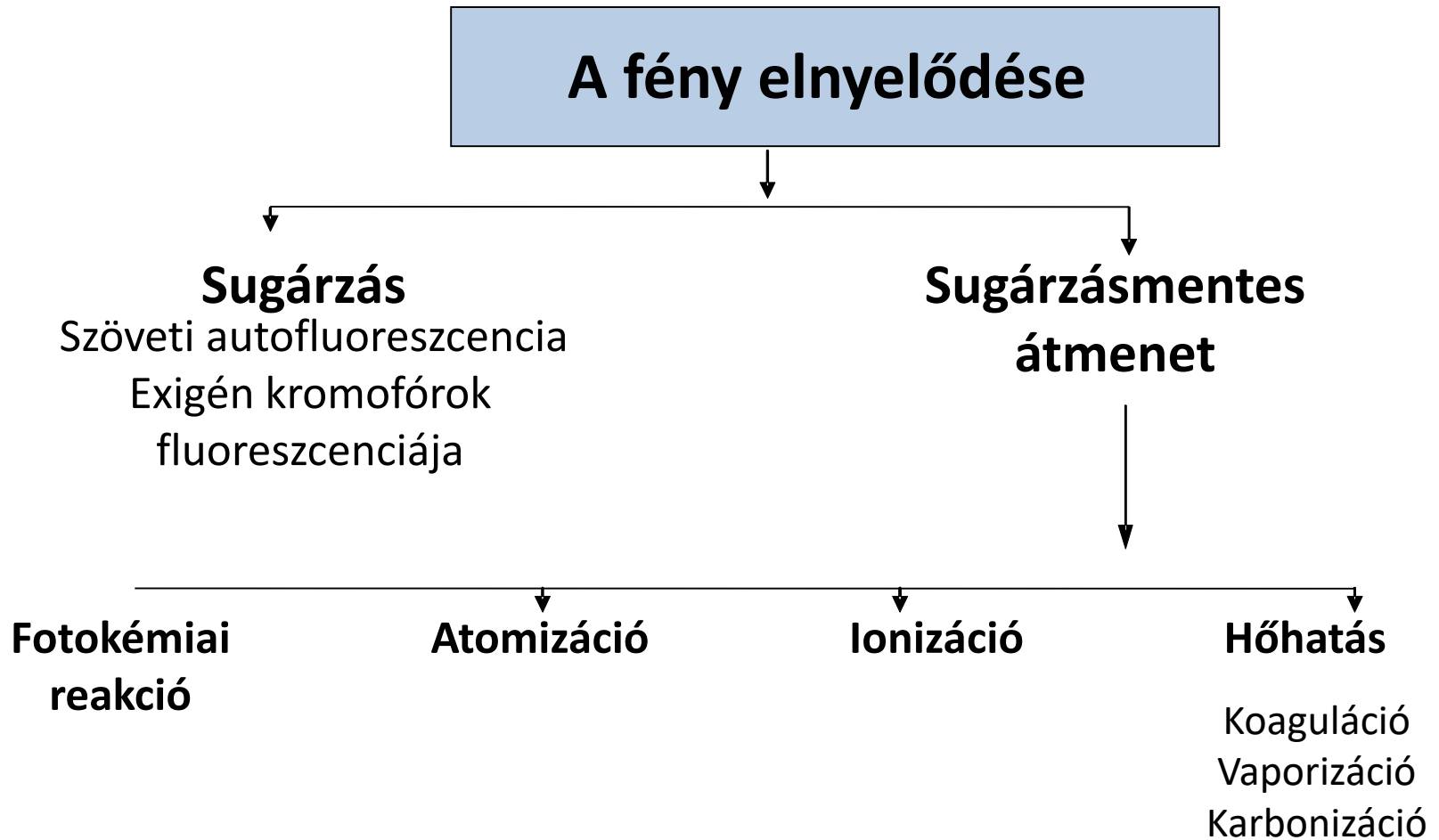
kutatás, szerkezetvizsgálat

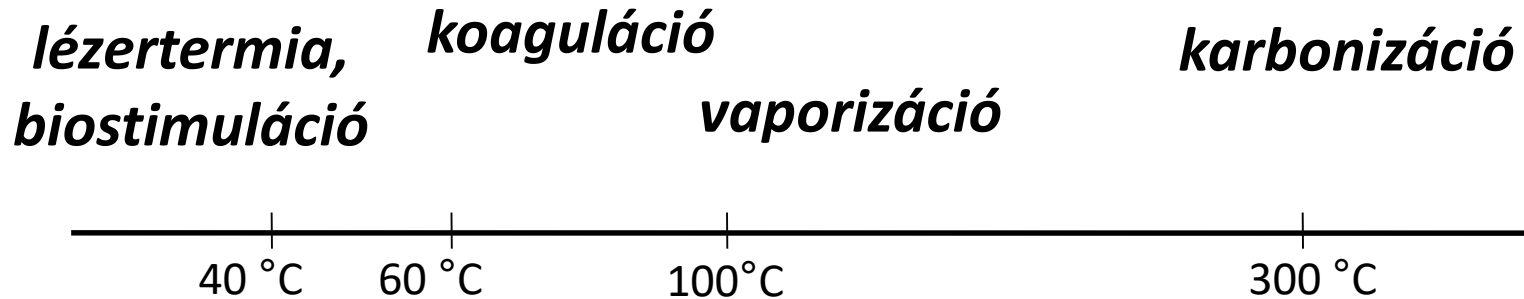
Leggyakoribb lézerek az orvosi gyakorlatban

Típus	λ nm	folytonos	impulzus	alkalmazás
Széndioxid	10 600	20–100 W	10^9 W	sebészet
Nd:Yag	1064	50 W	10^8 W	sebészet
Argon	488- 514	10 W	10^2 W	szemészet pumpálás

Fény által indukált folyamatok a szövetekben

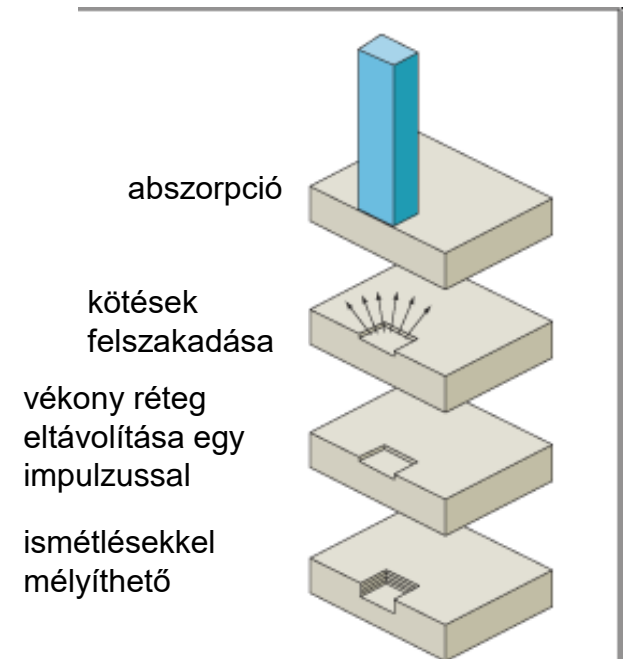

Termikus hatások

Fotoabláció (eltávolítás) – atomizáció/vaporizáció

- UV lézer impulzus (10 MW/cm^2 - 10 GW/cm^2)
- Excimer lézerek (193 nm-351 nm), 10-20 ns impulzus
- Refraktív kornea sebészet, szövet “contouring” (sculpting)

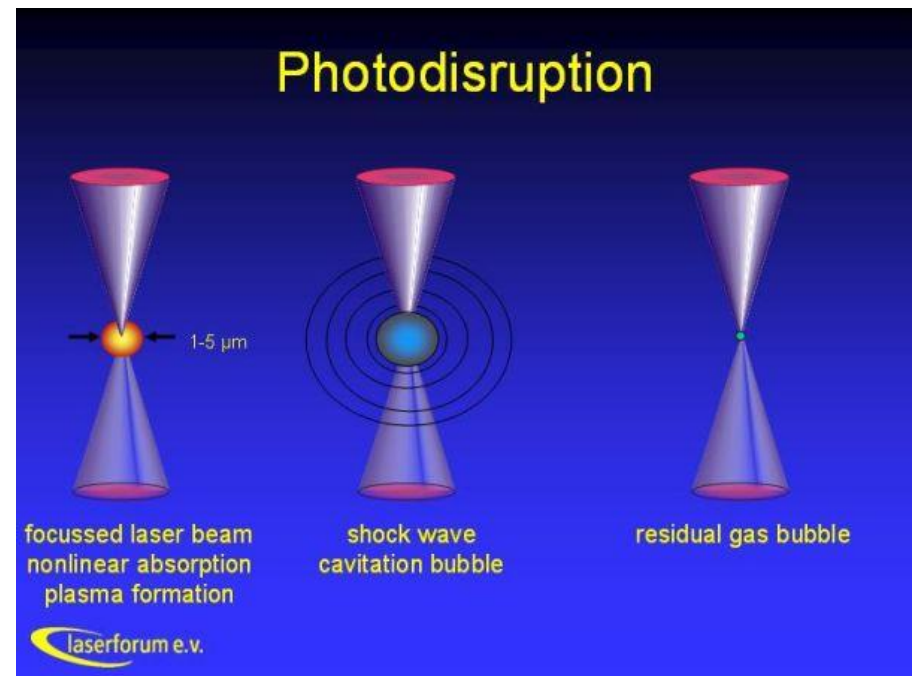

Fotodiszrupció

Lágy szövetekben v. testfolyadékokban nagy intenzitású, ns-os impulzusok hatására

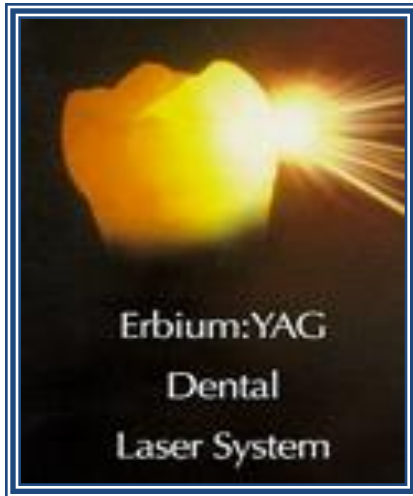

- Lökéshullám roncsolja a szöveteket
- Kavitáció
- Vízgőz és CO_2 tölti ki az üreget
- A lökéshullám következtében ez szétáramlik a környező szövetekbe

Er:YAG lézer

2940 nm

Maximális elnyelődés a vízben és
a hidroxiapatitban

Vaporizáció és mechanikai hullám

caries eltávolítása

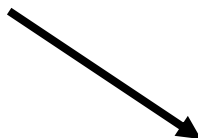
kemény szövetek módosítása

lágyszövetek módosítása

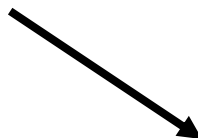

Argon lézer

fogfehérítés

Er:YAG lézer

2940 nm

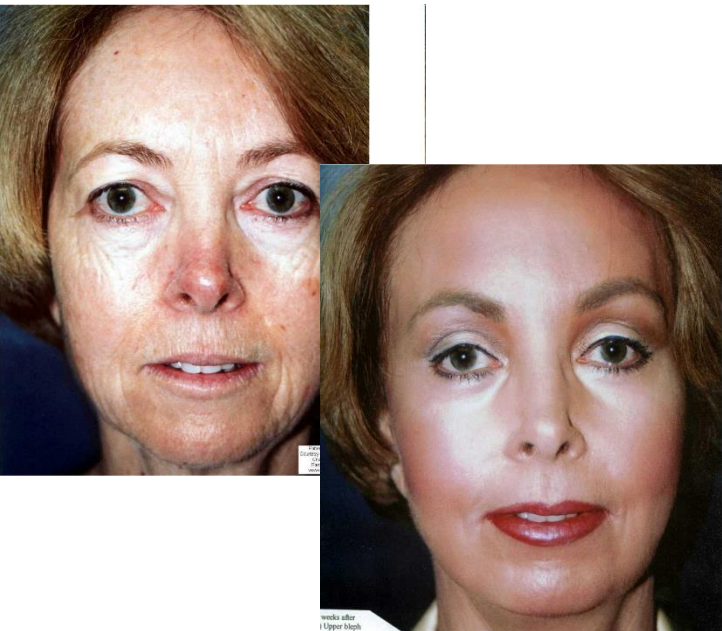
vagy

CO₂ lézer

10600 nm

„resurfacing” – ablációs technika

az epidermisz megújítására

Ráncok,
sérülések,
aknék stb.
kezelésére

Nd:YAG lézer

1064 nm

Felszíni erek fotokoaguláción alapuló
korrekciója

Vénák fotokoaguláción
alapuló korrekciója

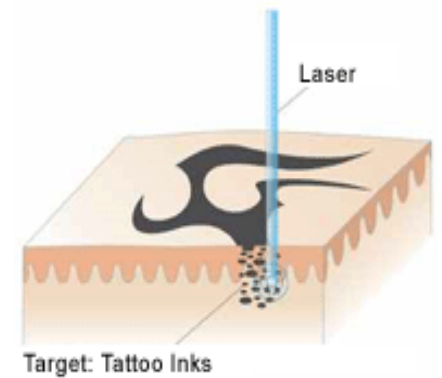
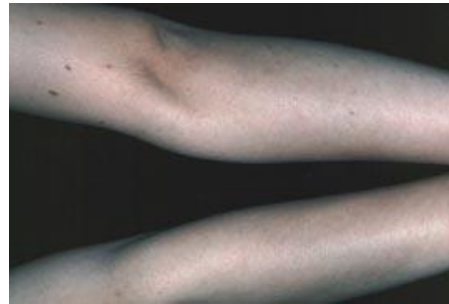
Esztétikai megoldások

DOES YOUR CAT NEED LASER HAIR REMOVAL?

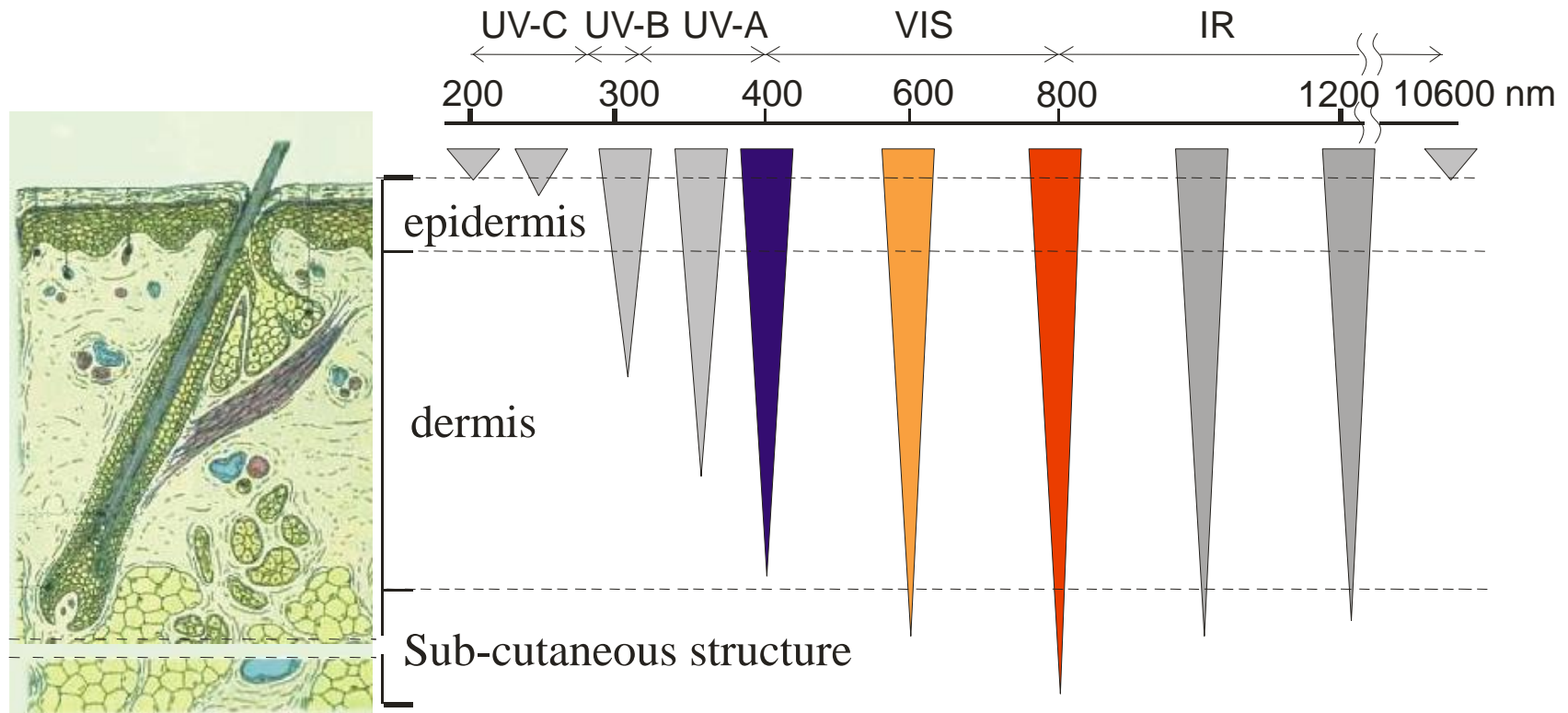

before

after

Fény behatolási mélysége a bőrbe

A fény intenzitás gyengülése elnyelődés, fénytörés és visszaverődéssel egyaránt megvalósul.

Az, hogy a fény milyen mélyen képes behatolni a szövetbe, hullámhossz függő!!!